

KÖBLÖS JÓZSEF

A Dunántúli Református Egyházkerület pecsétjei (1612–2012)

ADUNÁNTÚLI REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLET megszületésének van egy látványos bizonyítéka: a köriratában az 1612-es évszámot is tartalmazó egyházkerületi pecsétnyomó. Ennek elkészítését nyilván a körmendi zsinat rendelte el. Sajnos ma már nem vehetjük kézbe, de lenyomatát számos dokumentum megőrizte, sorsa pedig egészen 1878-ig nyomon követhető. Az alábbiakban azokat az adatokat ismertetjük, melyeket sikerült fellelni a pecsétnyomó viszontagságos történetével kapcsolatban.

Lássuk először magát a pecsétképet! (*1a–1b. kép*)

A pecsét kör alakú, átmérője pontosan 3 cm. Képe a pünkösdi jelenetet ábrázolja. Előterében két oszlop között az apostolok láthatók térdelő testhelyzetben, mindegyikük feje fölött egy-egy lángnyelv. Alattuk négyzethálós kövezet, távolabb még két oszlop vehető ki. A kép tetején egy félkörben a Szentlélek lebeg galamb alakjában, a félkörtől kiindulva sugár irányban számtalan kisebb lángnyelv hull alá. A pecsét körirata felülről, középről kiindulva:

✠ SIGILL[VM] ORTHODAX[ARVM] (!) ECCLES[IARVM]
CISDANVB[IANARVM] AVTHEN[TICVM] • 1612 ✠

Vagyis magyarul: *A dunáninnyi igazhitű egyházak hiteles pecsétje, 1612.*

Hogy a körirat miért emlegeti dunáninneninek a dunántúli református gyülekezeteket, arra később kitérünk. Most lássuk a pecsétnyomóra vonatkozó legkorábbi adatokat!

Kanizsai Pálfi János dunántúli szuperintendens, németújvári esperes és lelkész 1631-ben püspök-elődéhez, Patai Istvánhoz írt leveléből tudjuk, hogy Patai püspökké szentelésekor nyilvános gyűjtést rendeztek az új egyházkerület pecsétnyomójának elkészítésére. Ezután a pecsétet majdnem 12 forintért Bécsben vésették meg. Patai 1628-ban, Belényesbe távozásakor a nyomót magával vitte.¹ Ennek a jegyzetben idézett levélen kívül az is közvetett bizonyítéka, hogy Szeremlyéni / Szeremlei János 1630-ban kiállított papi diplomáját egy másik, hasonló ábrájú pecsétnyomóval erősítették meg.² Az 1612-ben Bécsben készített nyomó valamikor 1635 előtt még biztosan visszakerült Kanizsai Pálfi püspökhöz, mivel a dunántúli egyházkerület levéltárában az 1635–1822 közti időszakból fennmaradt papi diplomák mindegyike már ezzel a pecséttel lett megerősítve.³

¹ Memento te sigillum coetus publicum duodecim ad minus florenis communiter collectis, ut ii, qui tu in superintendentem cum inaugurareris, adfuerunt, nobisque publice retulerunt, Viennae comparatum tecum assumpsisse. **Magyarul:** *Ne feledd, hogy magaddal vitted az egyházkerület mintegy majdnem 12 forintért Bécsben csináltatott hivatalos pecsétjét, mely [összeg] közösen lett összeadva, amint nekünk egyöntetűen tudtul adták azok, akik jelen voltak szuperintendenssé szentelésedkor.* Kanizsai Pálfi János leveleskönyve. DREL I. 21. a. (Régi jelzete: DREKK O. 1037.) 13v. TÓTH 1808. 68. THURY 1904. 74. Fordítása: THURY 1998. I. 247. Sajnos Thury Etele ezt a mondatot teljesen félrefordította! („Emlékezzél rá, hogy társaságunk közönséges pecsétjére közadakozásból 12 forintot **gyűjtöttél**; azok, akik püspökké való felavatásodon jelen voltak, nyilvánosan azt beszélték nekünk, hogy **te Bécsbe készülve magadhoz vetted azt.**”)

² 1630. VI. 20. Pápa. Szeremlyéni/Szeremlei János felsőőri lelkész papi diplomája. DREL I. 24. f. 1. A papírfelzetre nyomott pecsét ábrája szintén a pünkösdi jelenetet ábrázolja, de csak két oszlop látható rajta, és az emberalakok is sokkal kimunkálatlanabbak. A körirat nem olvasható.

³ Ezek a papi diplomák kiadásuk szerint időrendbe szedve: **1.** 1635. IX. 29. Mezölak. Sós István (2.) felsőőri lelkészé. Papírfelzetes pecsét, képe kissé elmosódott. DREKK O. 1091/2a. **2.** 1708. VIII. 9. Pápa. Rákosi Sáska Márton nagyrákosi lelkészé. Papírfelzetes pecsét, képe elmosódott. DREKK O. 1091/5a. **3.** 1747. VI. 12. Füred. Almási András szentgáli lelkészé. Papírfelzetes pecsét. DREL I. 24. f. 2. **4.** 1766. VI. 4. Adásztevel. Zsoldos János köveskáli lelkészé. Papírfelzetes pecsét, képe kissé elmosódott. DREKK O. 1091/7. **5.** 1776. XII. 3. Adásztevel. Csoporos Ferenc nagyvázsonyi lelkészé. Papírfelzetes pecsét. DREL I. 24. f. 5a. **6.** 1779. I. 21. Adásztevel. Almási Ádám rátóti lelkészé. A lenyomat csak a levált papírfelzeten látható. DREL I. 24. f. 6. **7.** 1789. VI. 16. Ete. Oláh Mihály papkeszi lelkészé. Papírfelzetes pecsét, képe alig látható. DREL I. 24. f. 8. **8.** 1793. V. 28. Kocs. Fábián József vörösberényi lelkészé. Papírfelzetes pecsét, képe alig látható. DREL I. 24. f. 9a. **9.** 1799. V. 28. Mezőszentgyörgy. Márton Gábor kisasszondi lelkészé.

Vizsgált pecsétnyomónkkal egyházkerületi közgyűléseink a századok folyamán többször is foglalkoztak.

1747-ben az összegyűlt lelkészek úgy döntöttek, hogy az egyházkerületnek egyetlen pecsétje legyen, az, amelyik 1612-ben készült, és ezt a szuperintendens őrizze.⁴ Eszerint addig létezhetett több nyomó is, mint ahogy az 1630-as papi diploma pecsétje is mutatja, de lehetséges, hogy ekkor ezt (vagy ezeket?) megsemmisítették.

1829-ben az egyházkerületi közgyűlés előtt maga Tóth Ferenc püspök volt kénytelen egy terjedelmes írásban bizonygatni, hogy az 1612-es pecsétnyomó valóban kezdettől a dunántúli egyházkerületé. A problémát – mint már korábban utaltunk rá – a körirat *Cisdanubianus* = *dunáninnyi* jelzője okozta, emiatt néhányan felvetették, eredetileg nem a pesti (*Cisdanubiana*) egyházkerület pecsétje volt-e. Tóth püspök írását tanulmányunk végén teljes szövegével közölni fogjuk, itt pusztán érvelésének menetét vázoljuk fel.

A szuperintendens első bizonyítékul Kanizsai Pálfi János említett levelét hozta fel, melyben mind az 1612-es évszám, mind a Bécsben vésetés ténye szerepelt. Ezután a fennmaradt papi diplomákat emlegette, melyek összes szereplője (a kedvezményezett és az aláírók is) egyértelműen a dunántúli egyházkerület lelkészei voltak. Végül hosszasan foglalkozott az elnevezéssel. A papi diplomákon kívül régi kánonok szövegére és jegyzőkönyvi bejegyzésekre hivatkozott, melyek a dunántúli egyházkerület megnevezésére mind a *Cisdanubiana superintendens* kifejezést használták, ahogy a debreceni vagy tiszántúli egyházkerület is a korai időkben *Cistibiscana superintendens* nevet viselt. Elutasította azt a lehetőséget is, hogy az 1736-os egyesítés előtti felsődunamelléki egyházkerület pecsétje lett volna, mivel azt a korai időkben somorjai, komáromi vagy felső-magyarországi névvel illették, sőt 1630-ban – a pápai zsinaton megfogalmazott törvények függeléke szerint

Vörös viaszba nyomott pecsét, képe elmosódott. DREL I. 24. f. 10a. **10.** 1804. V. 5. Bőny. Páli Mihály szemerei lelkésze. Vörös viaszba nyomott pecsét, képe kissé elmosódott. DREL I. 24. f. 11. **11.** 1822. V. 31. Révkomárom. Nagy Mihály kócsi lelkésze, aki 1845–1876 között dunántúli püspök volt. Vörös viaszba nyomott pecsét. DREL I. 24. f. 3.

⁴ *A superintendensnek csak egy pecsétje legyen, és az a superintendensnél álljon, mely 1612. esztendőben készült.* DREL I. 1. a. Dunántúli református egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyvei. II. 172. KÖBLÖS 2011. 228.

– dunántúlinak is hívták,⁵ míg az alsódunamelléki egyházkerület a korai időkben felső–baranyai nevet viselt (és 1734-ben, az alsó–baranyaival történt egyesülése után lett pesti vagy Cisdanubiana a neve).

Tóth püspök eme írásában a szuperintendenciák nevének megváltozását a II. Carolina resolútióval hozta összefüggésbe. Való igaz, hogy III. Károly az 1723-as törvénykezési reform eredményeképpen 4 kerületi táblát hozott létre, melyek a Helytartótanács székhelyéről, Pozsonyból nézve kapták a dunántúli, dunáninneni, tiszántúli, illetve tiszáninneni nevet.⁶ Az 1734-től megszerveződő négy–négy protestáns egyházkerület tulajdonképpen a polgári közigazgatásban már meglévő elnevezéseket vette át. Az elnevezések változása tehát valóban az ország közigazgatási központjának változásával van összefüggésben. A későközépkori Magyarország királyi székvárosa Buda volt, onnan nézve a mai Dunántúl valójában a Dunán innen terült el. Bár Buda 1541-ben elesett, a XVI. század végi–XVII. század eleji névadás még őrizte a régebbi hagyományokat. Ahogy Mohács után fokozatosan Pozsony lett a királykoronázások és a legtöbb országgyűlés helyszíne, az udvari kamara székhelye, valamint a Szent Korona őrzőhelye, így az ország „fővárosaként” földrajzilag is viszonyítási ponttá vált.

Ez a folyamat a dunántúli egyházkerület elnevezéseinek változásánál is jól megfigyelhető. Az 1630-as években a budai viszonyítás alapján még dunáninneninek emlegették,⁷ az 1670-es években viszont Kocsi Csörgő Bálint már

⁵ A zsinati határozatok lelőhelye a veszprémi református egyházmegye II. sz. jegyzőkönyve. DREKK O. 969. 114r–122r. Kiadása: MOKOS 1901. 221–237. Magyar fordítása: THURY 1998. I. 281–295. Az említett szövegrész: *Inter istos annotatos articulos inter Köveskutenses et Comiatenses fratrum ultra Danubianorum articulos ...*

⁶ BAK 1997. 77–78.

⁷ *Nos itaque, evangelici Cisdanubianarum ecclesiarum ministri...* 1630. VI. 20. Pápa. Szeremlyéni /Szeremlei János felsőőri lelkész papi diplomája. DREL I. 24. f. 1. *Articuli ecclesiarum orthodoxarum Cisdanubianarum in comitatibus Somogiensi, Veszprimiensi, Szaladiensi, Soproniensi etb Castriferrei existentium...* Az 1630. június 18–19-én tartott pápai zsinat törvényeinek kezdete. Veszprémi református egyházmegye II. sz. jegyzőkönyve. DREKK O. 969. 114r. MOKOS 1901. 221. TÓTH 1808. 95. THURY 1998. I. 281. *Nos ecclesiarum orthodoxarum Helveticae confessionis in comitatibus Cisdanubianis existentium episcopus, seniores, caterique ministri...* 1635. IX. 29. Mezölak. Sós István (2.) felsőőri lelkész papi diplomájának kezdete. DREKK O. 1091/2a. TÓTH 1808. 95. *Ego Johannes Paulides Canisaeus ecclesiarum orthodoxarum Helveticae confessionis in comitatibus Cisdanubianis existentium episcopus...* Az 1634. év kezdete a kiskomáromi református egyházközség I. sz. anyakönyvében. DREL III. 205. a. 1. 16.

Pozsonyból kiindulva dunántúlinak nevezte, ugyanakkor a felsődunamelléki dunáninnenként emlegette.⁸ A szemlélet- és az ezzel együtt járó névváltás tehát a XVII. század közepén játszódhatott le. A dunántúli és felsődunamelléki egyházkerületek egyesítési folyamatát megörökítő II. sz. egyházkerületi jegyzőkönyv már egyértelműen az új szemlélet szerinti elnevezéseket használta, így nyerhette az egyesített egyházkerület is a dunántúli nevet. A névadás módját egyébként ez a jegyzőkönyvi bejegyzés szabatosan, egyértelműen és kimerítő pontossággal meg is magyarázza.⁹

TÓTH 1808. 94. Vos ... oro, ut ... juvenes studiosos ex hoc nostrae Hungariae tractu Cisdanubiano ad vos profectos ... commendatos habere dignemini. ... coetus hic noster ecclesiasticus Cisdanubianus ... 1636. I. 9. Kiskomár. Kanizsai Pálfi János levele a gyulafehérvári professzorokhoz. Aláírása: *Joannes Paulides Canisaeus ecclesiarum orthodoxarum in Hungariae superioris comitatibus Cisdanubianis existentium episcopus*... Kanizsai Pálfi János leveleskönyve. DREL I. 21. a. (Régi jelzete: DREKK O. 1037.) 17v, 18r. THURY 1904. 77–78. TÓTH 1808. 155.

⁸ *Quarta superintenduntia est Ultradanubiana ... in comitatibus Castriferrei, Veszpremiensi, Szaladiensi, Somogyiensi. ... Quinta superintenduntia est Cisdanubiana in comitatibus Posoniensi, Mosoniensi, Jauriensi, Comaromiensi, Strigoniensi, Nitriensi, Barsiensi, Nagy Hontensi, Neogradiensi, etc.* MIKLÓS 1993. 34, 44. Itt jegyzem meg, hogy a felsődunamelléki egyházkerület megnevezésére az 1712-ben kezdett kerületi jegyzőkönyv használta a somorjai és komáromi (*in superintenduntia Comaromiensi, alias Somorjaiensi*), illetve a felső-magyarországi (*episcopatus superioris Hungariae*) nevet is, az ugyanakkor kezdett tatai egyházmegyei jegyzőkönyv pedig **dunamellékinék** (*in restauratione episcopatus cis et ultra Danubiani*) titulálta. DREL I. 1. a. Dunántúli református egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyvei. II. 5, 21. DREL II. 70. a. Tatai református egyházmegye közgyűlési jegyzőkönyvei. I. 1. Ugyanakkor a felső-baranyai (alsódunamelléki) egyházkerület is lett egyszer **dunamellékinék** említve. 1695: *Ex episcopatu cis et ultra Danubio pro rerum agendarum maiori fide et meliori esse et episcopi futuri jam candidati et electi mediante juramento fienda solenniori inauguratione ... admodum reverendus vir dominus Johannes Pathai episcopus Superioris Baroniae et ecclesiae patriae pastor zelosissimus ... humanissime vocantur*... DREL II. 217. a. Veszprémi református egyházmegye közgyűlési jegyzőkönyvei. II. 19. A dunántúli egyházkerületet pedig veszprémiként (1732: *specificatio ecclesiarum Helveticae confessioni addictarum superintenduntiae Veßpremiensis*) emlegették. Gál Imre kánonoskönyve. DREKK O. 1055. 9.

⁹ *Continuatio historica, in qua agitur de ortu, progressu et eandem egressu unionis duarum superintenduntiarum Trans- et Cisdanubianarum, Veszpremiensis scilicet et Komaromiensis... Apparet igitur ex his causam unionis duarum superintenduntiarum fuisse duplicem: ... 2. Constitutionem regiam de quatuor dumtaxat superintendentiis in toto regno Hungariae in utraque confessione: videlicet superintenduntias Transdanubianam, Cisdanubianam, Cistibiscanam et Transtibiscanam. Notandum est: rationem determinationis harum superintenduntiarum sumptum esse ex Corpore Juris Hungarici, quod etiam partes has regni non semel hoc nomine*

Az 1840-es évek nemzeti felbuzdulásának köszönhető, hogy egyházkerületi közgyűléseink újra foglalkozni kezdtek az ősi pecsétnyomóval, helyesebben ennek lecserélésével.

Az ügy közvetlen előzménye az lehetett, hogy az 1843. júniusi közgyűlésen Stettner György kollégiumigazgató javasolta a régi, 1726-ban vésett, latin köriratú helyett egy magyar körirattal ellátott *új kollégiumi pecsét* vétesét (2–3. kép). Indoklásképpen azt hozta fel, hogy a főiskola már magyar nyelvű bizonyítványt ad a kibocsátott diákoknak.¹⁰ 1844 nyarára a pecsétnyomó el is készült, és a közgyűlés engedélyével használatba is vették.¹¹ Ezután már várható volt, hogy a szintén latin feliratú ősi egyházkerületi pecsét lecserélésére is sor kerül.

A javaslat az 1844 szeptemberében Várpalotán tartott közgyűlésen született meg. A testület a címerkép változatlanul hagyása mellett a következő köriratot fogalmazta meg: *a' Helv. hitvallású dunántúli egyházkerület' Pecsétje. 1844.*¹² A javasolt felirat szövege ezután még többször változott: a helytartóta-

distinguit, respiciendo regiam civitatem Posoniensem, ubi comitia regni ut plurimum celebrantur, quo loci respectu haec regio, ubi nostra superintendentia est, Transdanubiana dicitur. DREL I. 1. a. Dunántúli református egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyvei. II. 145, 152.

¹⁰ Főiskola igazgató oktató Stettner György úr indítványt tevén, hogy miután magyar nyelven készült bizonyítványt ad az oktatókar a' főiskolából elmenő ifjaknak, illő volna magyar köriratu pecsétnyomót készíttetni, 's használni, 's e' célhoz képest a' készitendő pecsétnyomó alakját is bemutatván az egyházkerületi közgyűlés elfogadta az indítványt, helyeselte a' bemutatott pecsétnyomó alakját, 's a' szerint a' főiskola' használatára magyar köriratu pecsétnyomót készíttetni határozott. 1843. évi júniusi kg. 45. pont. DREL I. 1. a. Dunántúli református egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyvei. VII. 151.

¹¹ *Mult évi közgyűlés' jegyzőkönyvének 45-dik száma alatt a' főiskola magyar köriratú pecsétnyomója iránti indítvány' következtében tett közgyűlési határozat' nyomán a' megrendelt pecsétnyomó valósággal elkészittetvén használtatik is már. Tudomásul vétetik.* 1844. évi májusi kg. 52. pont. Uo. 247. Az addig használt pecsétnyomó képén – elég kezdetleges módon megvésvé – középen egy szederfa magaslik, a heraldikai jobb oldalon egy tógába öltözött deák áll, a szederfa törzsén keresztülnyúló kezében egy, már a szederfa balján látható nyitott könyvet tart. Körirata: ✠ SIGILLUM R[EFORMATAE] SCHOLAE PAPENSIS ✠ Az évszám a szederfa koronájának alsó szélénél, a törzs által kettéválasztva: 1726. Az új pecsét képében egy sokkal művészebb vésetű szederfa látható. Körirata: DUNÁNTÚLI REF[ORMÁTUS] EGYHÁZKER[ÜLETI] FŐISKOLA' PECSÉTJE 1843. A szederfa törzsének közepénél, a törzs által kettéválasztva a kollégium jelmondata: SZABADON TENYÉSZIK.

¹² *Egyházkerületi helyettes egyházi elnök úrnak a' gyűlés' színe előtt átadatván egyházkerületünk hivatalos pecsétje, melyet Eöri Szabó Gábor t. b. és segédgondnok úr Pápáról magával*

nácsnak fogalmazott levéltervezetben a' Dunántúli Helv. Hitvallásu Egyház Kerület Pecsétje. 1844. felirat szerepelt,¹³ a helytartótanács azonban az engedélyt úgy adta ki, hogy a „dunántúli” jelzőt újra a „helvécziai vallású” szavak mögé tetette.¹⁴ A folyamat jóval lassabban haladt előre, mint a kollégiumi pecsét esetében: a helytartótanácsi jóváhagyás majdnem egy évig késett,¹⁵

elhozván benyújtott, indítványba tetetett ennek latin körülíratának magyar nemzetiveli felváltása. Végeztetett, hogy említett pecsét' czímere megmaradván egyedül körirata tetsessék át e szavakra: „a Helv. Hitvallású dunántúli egyház kerület' Pecsétje. 1844. följelentetvén előbb e határozat tartozó tisztelettel a nagy méltóságú Magyar Királyi Helytartó Tanácsnak, remélvén, hogy a nagy méltóságú Kormányzók e célba vett intézkedést kegyesen helybe hagyandja. 1844. évi szeptemberi kgy. 6. pont. DREL I. 1. a. Dunántúli református egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyvei. VII. 298.

¹³ Fenséges örökös Császári Királyi Fő Herczeg Nádor Ispány Úr, Nagy Méltóságú Magyar Királyi Helytartó Tanács, kegyelmes Urunk, kegyes Uraink! Egyházkerületünk hivatalos Pecsétének körülírását elhagyni, 's magyar nemzeti nyelvünkön velünk született természetes Jogaink, a' Hazai Törvény és gyakorlat 's a' kor kívánata szerint, jelesen ezen szavakra: „a' Dunántúli Helv. Hitvallásu Egyház Kerület Pecsétje. 1844.” által változtatni elhatározván, midőn ezt tartozó tisztelettel ezennel bejelenteni szerencsénk van, semmit sem kételkedünk, hogy Cs. K. Fenséged 's a' Nagy Méltóságú Magyar Királyi Helytartó Tanács célba vett Intézkedésünket kegyesen helybe hagyni méltóztatnak. Kik többire kegyelmébe 's kegyességükbe ajánlottak mélyly tisztelettel maradjunk Fenségednek 's a' Nagy Méltóságú Magyar Királyi Helytartó Tanácsnak alázatos szolgálai. Költ 1844. Szeptember 16^{án} Palotán tartott E[gyház]kerületi Köz Gyűlésünkből. DREL I. 1. b. Dunántúli református egyházkerület közgyűlési iratai. Ad 6/1844. szept.

¹⁴ Lásd a következő jegyzetben szereplő második forrást.

¹⁵ Egyházkerületünk' hivatalos pecsétje' latin körülíratának magyar nemzetiveli fölváltása iránt határozat tetetvén, és ennek a nagy méltóságú Magyar Királyi Helytartó Tanács előtti bejelentése a palotai gyűlés jegyző könyve 6-ik száma alatt megrendeltetvén jelentetett, mikép e célba vett intézkedés fölterjesztetett ugyan, de mind ez ideig ezen fenső helyről hozzánk semmi határozat nem érkezett. Tudomásul szolgál. 1845. évi januári kgy. 30. pont. DREL I. 1. a. Dunántúli református egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyvei. VII. 338. A' nagy méltóságú Magyar Királyi Helytartó Tanács 1844-dik évi Boldogaszszonyhó 21^{én} 1187. szám alatt költ intézményében tudomásul adja, mikép Ő Császári Királyi Felsége' legfelsőbb határozatánál fogva ezen egyházkerület' hivatalos pecsétének latin körül írását magyarra, jelesül ezen szavakra: „a' dunántúli helvécziai hitvallású egyházkerület' pecsétje. 1844.” leendő átváltoztatását kegyelmesen megengedni méltóztatott, meghagyván egyszersmind, hogy az ez iránti kegylevél' fölvétele a főméltóságú Magyar Királyi Udvari Cancellária' kiadó hivatalánál eszközöltessék. Ezen kegyes intézmény' párja 'olly célból lesz az illető udvari cancellariai ügyvivő úrnak megküldendő, hogy a' kiadó hivatalnál a' pecsét' magyarosítása iránt szükséges kegylevél' kiadását eszközölje, azon utasítással azonban, hogy a' körülírásban legelől álló Dunántúli szót a' helvécziai vallású szavak után irassa.

aztán amiatt húzódtott a végrehajtás, hogy az egyházkerület kérvényezte a királyi kiváltságlevél ingyenes kiállítását.¹⁶ Végül a történeteket az 1848 tava-

Egyébiránt Ő Császári Királyi Felségének ezen kegyelmes engedelmeért jegyzőkönyvbe irandó hálaköszönet nyilvánítatik. 1845. évi júniusi kgy. 5. pont. Uo. VII. 347.

¹⁶ Mult évi rév komáromi júniusi közgyűlés jegyzőkönyve 5-dik pontja alatt a' nagy méltóságú Magyar Királyi Helytartó Tanácsnak egyházkerületünk' hivatalos pecsége latin körülíratát magyarra átváltóztatni megengedett kegyes intézménye udvari ügyviselő Barkassy Imre úrnak a' szükséges kegylevél' kieszközlése végett megküldetni rendeltetvén, miután ez főtiszteletű Superintendens úr által véghez vitetett, és a' tisztelt ügyviselő úrtól az a' válasz érkezett, mikép a' kívánt okirat' kiadása nagyobb költségekkel jár, határozottatott: nem lévén az egyházkerületnek illy díjak' fizetésére rendelt költsége, a' nagy méltóságú Magyar Királyi Helytartó Tanács a' kegylevél kiadásával különben járó költségek' elengedése végett egy alázatos fölírásban kéressék meg. 1846. évi májusi kgy. 29. pont. Uo. 420. Ugyan a' nagy méltóságú Magyar Királyi Helytartó Tanács folyó évi Kis Aszonyhó 4-éről költ kegyes intézményében ezen egyházkerület' pecsétjén leendő magyar fölírás végett kegy levélért járó díj fizetésnek elengedéséért Ő Császári Királyi Fölsége kegyelméhez utasítatik. Annak okáért a' díj elengedéséért Ő Császári Királyi Fölsége alázatos fölírásban megkérettetik. 1846. évi októberi kgy. 157. pont. Uo. 465. Ő Császári Királyi Apostoli Fölsége Magyar Királyi Helytartó Tanácsának nevében: a' Helvét hitvallást követők Dunántúli egyházi kerületének. Folyó évi majus 18-áról kelt abbéli fölírása folytán, mely szerint pecsétjén leendő magyar felírás végetti kegy levelért járó díj fizetése alól magát felmentetni kéri, ezen Egyházi kerület kérelmének sikeresítése végett Ő Császári Királyi Fölsége kegyelméhez utasítatik. Budán a' Magyar Királyi Helytartó Tanács 1846. évi Kis Aszony hó 4-én tartott üléséből. Bárá Vay Miklós. Demetzky Lajos. A' Helvét Dunántúli kerületnek. 29762. sz. Ő Császári Királyi Apostoli Fölsége Magyar Királyi Helytartó Tanácsának nevében: a' Helvét hitvallást követők Dunántúli Egyházi kerületének Rév Komáromba hivatalosan. A helytartótanács papírfelzetes zárópecsétje. DREL I. 1. b. Dunántúli református egyházkerület közgyűlési iratai. Ad 157/1846. okt. A' nagy méltóságú Magyar Királyi Helytartó Tanácsnak folyó évi Szentgyörgyhó 6-dikán 14377. szám alatt költ kegyes intézményében az egyházkerületnek abbéli folyamodványára, miszerint pecsége magyarosításaért járó díj lefizetése alul magát fölmentetni kéri, visszairatik, hogy a' kérdéses engedelem levélért semmi kincstári díj, hanem egyedül az irati 's kiadási költségek legyenek megtérítendőek. Főtiszteletű Superintendens Nagy Mihál úr fölkérve megbizatik, hogy a' főntebbi kegyes intézmény értelménél fogva az egyházkerület pecsét körirata magyarosításáról szóló engedély levél irati 's kiadási költségeinek kifizetését, egyszersmind a' pecsét' magyarosítását is hova elébb eszközölje, erről hivatalos jelentését a' jövő közgyűlésre benyújtandó. 1847. évi júniusi kgy. 40. pont. DREL I. 1. a. Dunántúli református egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyvei. VII. 494. Mult évi jegyzőkönyv 40-dik pontja határozata nyomán az egyházkerületi pecsét' kör irata magyarosításáról szóló engedély levél' irati 's kiadási költségeinek kifizetését 's egyszersmind a' pecsét' magyarosítását hova elébb eszközölni főtiszteletű Superintendens úr kértvén meg, bemutatta bécsi udvari ügynök Barkassy Imre urnak e' tárgyban hozzá irt válaszát. Mivel e' válasz olly dolgokat foglal magába, mellyek hosszabb megvitatást kívánnak, azért az e' felől további intéz-

szán zajló események gyorsították meg: nyáron a közgyűlés testülete nem várt tovább a királyi kegylevélre, hanem elrendelte a pecsét megvésetését.¹⁷ A zavaros időköt követően 1850-ben már a pecsét használatba vételéről rendelkeztek, a régi pecséttel kapcsolatban pedig azt határozták el, hogy az egyházkerületi levéltárban kell elhelyezni.¹⁸

Hogyan nézett ki ez az újonnan készített pecsétnyomó? Lenyomata szerencsére több egyházmegyei iraton is teljesen ép állapotban fennmaradt,¹⁹ pecsétképét ezek alapján írjuk le (4. kép).

A pecsét kör alakú, átmérője valamivel nagyobb a régi pecséténél, 3,5 cm. Képe szintén a pünkösdi jelenetet ábrázolja. Középen Péter apostol látható szemből nézve, egy padon ülve, bal keze tanító pózban felemelve. Mellette kétoldalt az 5–5 többi apostol, a Péter két oldalán lévők szemből, álló, a többi-

kedés jövő közgyűlésre halasztatik. 1848. évi áprilisi kgy. 16. pont. Uo. 534. Hozzá kapcsolódó iratot nem találtam.

¹⁷ Azon April 4-diki közgyűlési jegyzőkönyv 16-dik száma folytán az egyházkerületi pecsét magyar körirattal ellátása többféle közbejött nehézségek miatt mindeddig sem hajtható végre, határozatott: a' miniszteri értekezletre Pestre menő választmány mellőzve minden eddigi eljárásabanni további lépéseket, készíttesse el a' már meghatározott magyar körirattal, egyéb rajta lévő képjeleket meghagyva egyházkerületi pecsétünket az eddiginél valamivel nagyobb alakban. 1848. évi júniusi kgy. 95. pont. Uo. 567. Még is azon jegyzőkönyv [értsd: az 1848. évi júniusi kgy.] 95-dik száma alatti határozat következtében az egyházkerületi pecsét magyar körirattal elkészítését illetőleg főtiszteletű Püspök úr kéretett meg annak vegyített érczből még ez alkalommal Pesten leendő nagyobb alakbani megcsináltatására. 1848. évi augusztusi kgy. 23. pont. Uo. 596.

¹⁸ Még is a' pesti gyűlés jegyzőkönyve 23-dik száma folytán az egyházkerületi pecsét magyar körirattal elkészítésére főtiszteletű Superintendens ur kértvén meg, az a' megrendelt alakban 's minőségben megkészítettett 's bemutatott, kerülén az anyag és metszés összesen 12 ezüst forintokba, melyeket főtiszteletű Superintendens ur saját pénzéből fizetett le. Főtiszteletű urnak eljárása köszönettel fogadtatván a pénz főpénztárnok ur által visszafizettetni, a' régibb pecsét pedig az egyházkerület levéltárába letetetni rendeltetett. 1850. évi májusi kgy. 48. pont. Uo. 614. Sajnos semmiféle hozzá kapcsolódó iratot nem találtam.

¹⁹ 1853. I. 18. Nagy Mihály szuperintendens levele Mozzgai Sámuelnek, az őrségi egyházmegye esperesének. Bizonyos visszaélésekre hívja fel figyelmét a házasságkötés és úrvacsoraosztás körül. A pecsét lenyomata az összehajtogatott iratra zárópecsételéssel került. Az irat kinyitáskor a pecsétet körbevágják, így a lenyomat teljesen ép maradt. DREL II. 197. b. Őrségi református egyházmegye ügyviteli iratai. VI. fiók. 16. cs. 1. sz. 1853. XI. 5. Nagy Mihály szuperintendens értesíti Mozzgai Sámuel őrségi esperest, hogy november 21-re egyházkerületi közgyűlést hirdet meg Révkomáromba. A pecséttel kapcsolatban itt is ugyanaz a helyzet, az egyetlen eltérés az, hogy a pecsétet nem körbevágják, hanem a papírt körbetépték. Uo. VI. fiók. 16. cs. 9. sz.

ek befelé fordulva ülő testhelyzetben, mindegyikük feje fölött egy-egy lángnyelv. Az előtérben négyzethálós kövezet. A kép tetején egy félkörben a Szentlélek lebeg galamb alakjában, a félkörtől kiindulva sugár irányban fénynyalábok indulnak ki. A pecsét körirata felülről, középről kiindulva: A HELV[ÉCZIAI] HITV[ALLÁSÚ] DUNÁNTÚLI EGYHÁZ KERÜLET PECSÉTJE. 1849.

Miután megvizsgáltuk, milyen döntések születtek egyházkerületi közgyűléseinken az ősi, és az annak nyomába lépő magyar feliratú pecsétnyomóval kapcsolatban, levéltárunk egyházmegyei anyagában végzett véletlenszerű „mintavételek, próbafúrások” révén vizsgáljuk meg, hogy milyen iratok őrizték meg lenyomataikat!

Az 1612-ben vésett ősi pecsétnyomót, úgy tűnik, egészen a XIX. század közepéig csak kivételes és ünnepélyes alkalmakkor használták. Ilyen alkalomnak számítottak az egyházkerületi közgyűlések kezdetén lezajlott lelkészavatások, melyek eredményeképpen az újonnan szenteltek papi diplomáit ezzel a pecséttel erősítették meg.²⁰ Abban az esetben viszont, amikor pl. a szuperintendens valamelyik espereshez írt levelet akár hivatalos, akár magánügyben, az iratot az 1810-es–1830-as években sem az ifjabbik Torkos Jakab, sem Tóth Pápai József, sem Tóth Ferenc nem pecsételte meg, annak hitelességéhez bőven elegendő volt a püspök aláírása. (Az nem zárható ki, hogy a levelet tartalmazó borítékokat az ősi pecséttel zárták le, de ezeket az egyházmegyei levéltárak nem őrizték meg.)

Kivételes alkalmakkor a püspökök fontosnak tartották az általuk kibocsátott irat megpecsételését is, de ekkor saját nemesi pecsétjüket használták. Így történt ez pl. 1809-ben, amikor Torkos Jakab engedélyt adott Győri János ideiglenes őrszentpéteri prédikátornak, hogy a gyülekezet marasztalását elfogadja,²¹ vagy 1828-ban, amikor Tóth Ferenc Márton István professzor fiát, Albertet jelölte a királyszentistváni lelkészi hivatalra.²² A régi egyházkerületi pecséttel iratokon a papi diplomákat leszámítva csak olyan esetekben találkozunk, ha az adott irat az egész egyházkerületet mint jogi személyt érintő ügy-

²⁰ A gyűjteményünkben lévő, és ezzel a pecséttel megerősített papi diplomák felsorolását lásd a 3. sz. jegyzetben.

²¹ 1809. I. 21. DREL II. 197. b. Őrségi református egyházmegye ügyviteli iratai. I. fiók. 2. cs. 1. sz.

²² 1828. I. 15. DREL II. 217. b. Veszprémi református egyházmegye közgyűlési iratai. 105. sz.

re vonatkozik. Így például 1845-ben azon az adásvételi szerződésen fordul elő, mely szerint az egyházkerület a Pápán található ún. Barcza-féle telket 35000 váltóforintért eladta Pálffy Károlynak. Az iraton a vevő aláírása és pecsétje mellett az eladó testület nevében Pázmándy Dénes főgondnok és Nagy Mihály püspök aláírása, valamint a régi egyházkerületi pecsét látható.²³

Néhány esetben maga az irat lett összehajtvá és zárópecséttel lezárva. Ekkor az ifjabbik Torkos Jakab,²⁴ illetve Tóth Pápai József²⁵ püspök saját gyűrűs-pecsétjét használta, Tóth Ferenc viszont egy alkalommal, 1828-ban az ősi egyházkerületi pecsétnyomót (5. kép).²⁶

Ez a gyakorlat az 1840-es évek közepe felé általánossá vált. Ekkor a szuperintendenstől az esperesekhez érkező levelek esetében az ősi pecsétnyomót rendszerint zárópecsétként használva kívülről rányomták az összehajtogatott iratra. A levél kinyitáskor a zárópecsét ugyan lepergett, ezért a legtöbb esetben csak többé-kevésbé töredékesen maradt meg,²⁷ de az egyházmegyei levél-

²³ 1845. VI. 20. DREL I. 1. b. Dunántúli református egyházkerület ügyviteli iratai. Ad 23/1845. jún. Az irat két példányban az egyházkerületi közgyűlés előtt lett aláírva és megpecsételve, egyik példányát a vevő kapta, a másikat az egyházkerületi levéltárba helyezték. 1845. júniusi kgy. 23. pont. DREL I. 1. a. Dunántúli református egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyvei. VII. 351.

²⁴ 1811. IX. 25. Torkos Jakab püspök Barta György őrségi esperest tájékoztatja, hogy Parrag Pétert küldi káplánnak Felsőőrre a meghalt Szép Sámuel lelkész helyett. DREL II. 197. b. Őrségi református egyházmegye ügyviteli iratai. I. fiók. 4. cs. 9. sz. 1812. V. 10. Ugyanő tájékoztatja Bartát az egyházkerületi gyűlés elhalasztásáról. Uo. I. fiók. 5. cs. 2. sz. 1812. IX. 30. Ugyanő felszólítja Fábián József veszprémi esperest, intse meg Szikszai József lelkészt, amiért az nem hajlandó kibékülni iskolamesterével. DREL II. 217. b. Veszprémi református egyházmegye közgyűlési iratai. 5/1812. sz. 1813. V. 29. Ugyanő meghívja Barta György őrségi esperest a júniusi egyházkerületi közgyűlésre. DREL II. 197. b. Őrségi református egyházmegye ügyviteli iratai. I. fiók. 6. cs. 1. sz.

²⁵ 1820. VIII. 30. Tóth Pápai József püspök Arany József őrségi esperest értesíti, hogy elkészült a kiskáté második kiadása. Uo. IV. fiók. 7. cs. 3. sz.

²⁶ Tóth Ferenc szuperintendens tájékoztatja Nagy István veszprémi esperest az egyházkerületi főjegyző megválasztásáról. A levelet Szilassy József dunántúli egyházkerületi főgondnok is aláírta. 1828. I. 30. DREL II. 217. b. Veszprémi református egyházmegye közgyűlési iratai. 106. sz. Ugyanez a körlevél a többi esperesnek is kiment. Közülük az őrségi egyházmegye példányát sikerült fellelnünk. Erre nem került pecsét. DREL II. 197. b. Őrségi református egyházmegye ügyviteli iratai. V. fiók. 6. cs. 2. sz.

²⁷ 1845. III. 7. Nagy Mihály szuperintendens levele Sárközy Istvánhoz, a belső-somogyi egyházmegye segédgondnokához az egyházkerületi főjegyzői hivatal betöltése tárgyában. Az

tárak véletlenszerű átfésülése során is volt szerencsénk találni olyan iratot a régi pecsét használatának utolsó évéből, 1848-ból, amelyen a lenyomat egy borítékon teljes épségében fennmaradt (6. kép).²⁸

Az egyházkerületi pecsét zárópecsétként való használata a pecsétváltás után is folytatódott. Az 1850-es–1870-es évekből már jóval több olyan iratot őrzünk, melyen az új pecsét lenyomata többé-kevésbé épen fennmaradt (7. kép).²⁹

A helyzetet az 1870-es évek végén a festékes bélyegzők használatba vétele változtatta meg gyökeresen.

irat kinyitásakor a pecsét kétfelé tört, visszahajtogatással a darabokat egymás mellé illesztve a pecsét lenyomata teljes épségében látható. DREL II. 138. b. Belső–somogyi református egyházmegye ügyviteli iratai. 466/1845. sz. 1845. VIII. 20. Nagy Mihály szuperintendens levele Matolcsi Sándorhoz, a belső–somogyi egyházmegye espereséhez, melyben tudatja, hogy Bali Mihályt választották egyházkerületi egyházi főjegyzőnek. Az irat kinyitásakor a papírt körbetépték a pecsét körül, így a pecsét lenyomata egyben maradt; sajnos eredetileg is homályos. Uo. 473/1845. sz. Ugyanezt a püspök a többi esperesnek is megküldte. A tatai egyházmegye levéltárában megvan a Tóth Pál helyettes esperesnek küldött irat. Ezen a pecsét a kinyitás után kétfelé vált, összeillesztéskor viszonylag ép képe látható. DREL II. 70. b. Tatai református egyházmegye közgyűlési iratai. 161. cs. 3. sz. 1848. VIII. 2. Nagy Mihály szuperintendens levele Tóth Pálhoz, a tatai egyházmegye helyettes espereséhez, melyben több, az állammal kapcsolatos hivatalos ügyről tájékoztatja. Kinyitáskor itt is körbetépték a pecsétet, de csak egy töredéke maradt meg, többsége lepergett. Uo. 168. cs. 10. sz.

²⁸ 1848. V. 13. Nagy Mihály szuperintendens átküldi Tóth Pálhoz, a tatai egyházmegye helyettes espereséhez, és levelében kommentálja is báró Eötvös József kultuszminiszternek különféle adatok beszolgáltatásáról szóló rendeletét. Az irat mellékletével együtt borítékban érkezett, amelyet meg is őriztek. Kinyitáskor itt is körbetépték a pecsétet, amely így teljesen épen megmaradt. Uo. 168. cs. 3. sz.

²⁹ Két olyan 1853-ban kelt irat jelzetét, melyen a pecsét teljesen épen maradt meg, lásd a 19. sz. jegyzetben. Emellett hadd soroljunk fel még négy iratot, melyek a papír körbevágása vagy körbetéptése után egyben megőrizték a többé-kevésbé ép pecsétlenyomatot! 1866. XI. 24. Nagy Mihály szuperintendens Székely Béla pápai esperest az egyházmegye segédgondnokának megválasztására szólítja fel. DREL II. 35. c. Pápai református egyházmegye ügyviteli és közgyűlési iratai. 169/1866. sz. 1867. VIII. 27. Nagy Mihály szuperintendens Székely Béla pápai esperessel tudatja, hogy Antal Károlyt jelölte acsádi lelkésznek. Uo. Szám nélkül. 1873. I. 31. Nagy Mihály szuperintendens Stettner Ignác pápai esperesnek megküldi a honvédelmi minisztérium hadkötelezettséggel kapcsolatos rendeletét. Uo. Szám nélkül. (Egyházkerületi iktatószáma: 35/1873.) 1874. VIII. 8. Pap Gábor szuperintendens Stettner Ignác pápai esperest kéri, utasítsa a lelkészeket az iskolai anyakönyvek és látogatási naplók pontos vezetésére. Uo. Szám nélkül. (Egyházkerületi iktatószáma: 886/1874.)

A vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelete nyomán az egyházkerület, illetve a püspöki hivatal részére készített új festékes pecsétnyomót az 1875. évi májusi közgyűlésen mutatták be.³⁰ Ezek címerkép nélküli, pusztán szöveges bélyegzők voltak, egy fekvő ellipszisben hozva a DUNÁNTÚLI HELV[ÉT] HITV[ALLÁSÚ] EGYHÁZKERÜLET PECSÉTJE, illetve a DUNÁNTÚLI HELV[ÉT] HITV[ALLÁSÚ] PÜSPÖKI HIVATAL feliratokat. Az 1870–1880-as években e kettő közül valamelyiket nyomták rá zárópecsétként az összehajtogatott irat hátára, illetve a másolatban közölt iratokat is ezekkel hitelesítették (8–9. kép).³¹

³⁰ Magyar királyi vallás- és közoktatásügyi ministerium 35408. sz. rendeletében intézkedik, hogy a hatósági közegek által felterjesztendő kérvényen és mellékletein levő bélyegek saját hivatali stampidliájokkal láttassanak el. Majd ugyanazon ministerium 6569. sz. alatti leiratában elégségesnek tartja, hogy csak is a superintendensi hivatal legyen ily stampidlia pecsétnyomóval ellátva. Megszereztetvén a püspöki hivatal számára a stampidlia, tudomásul szolgál. 1875. évi májusi kgy. 18. pont. KACSÓH 1875. 17. A két rendelet megtalálható: DREL I. 1. b. Dunántúli református egyházkerület közgyűlési iratai. Ad 18/1875. máj. Iktatószámaik: 944/1875. és 979/1875. Ugyanezen közgyűlés 61. pontja szerint a püspök bemutatta a megrendelt bélyegzőért kifizetett 9 forint, 31 krajcárról szóló nyugtát, mely összeget az egyházkerületi főpénztáros ki is fizette neki. Uo. 29. A nyugta megtalálható: Ad 61/1875. máj. Iktatószáma: 1025/1875.

³¹ Néhány példa: 1875. IX. 23. Pap Gábor átküld Horváth János őrségi esperesnek egy kultuszminisztériumi leiratot. A kísérőlevelet aláírta, szövege fölé nyomta az egyházkerület festékes bélyegzőjét. Az összehajtogatott iratot az 1849-es egyházkerületi viaszpecséttel zárta le. DREL II. 197. b. Őrségi református egyházmegye ügyviteli iratai. Szám nélkül. (Püspökségi iktatószáma: 5931/1875.) 1878. III. 31. Ugyanő ugyanannak meghagyja, hogy az elhunyt Nagy Mihály egykori püspök emlékére tartasson minden gyülekezetben gyászünnepelet. A kísérőlevelet aláírta, szövege fölé nyomta a püspöki hivatal festékes bélyegzőjét. Az összehajtogatott iratot az 1849-es egyházkerületi viaszpecséttel zárta le, és a hátlapra még egyszer rányomta a püspöki hivatal bélyegzőjét is. Uo. Szám nélkül. (Püspökségi iktatószáma: 882/1878.) 1878. IX. 10. Ugyanő ugyanennek meghagyja, hogy az egyházközségeknek az államsegélyből kölcsönöket igénylő kérései az egyházkerületi közgyűlés kezdetéig érkezzenek be. Az iratot aláírta, majd összehajtogatás után zárópecsétként nyomta rá az egyházkerületi festékes bélyegzőt. Uo. Szám nélkül. (Püspökségi iktatószáma: 3490/1878.) 1878. X. 8. Ugyanő meghagyja ugyanannak, írja meg, kik fognak menni az egyházmegye képviselőjében a következő egyházkerületi közgyűlésre. Az iratot az előző módon pecsételte meg. Uo. Szám nélkül. (Püspökségi iktatószáma: 3897/1878.) 1878. I. 16. Ugyanő ugyanannak másolatban átküldi a tiszántúli szuperintendens felhívását. A kísérőszöveget aláírta, a felhívást ezután lemásolta, hitelesítésképpen pedig ez alá nyomta az egyházkerület festékes bélyegzőjét. Az összehajtogatott iratot ugyanezzel zárta le. Uo. Szám nélkül. (Püspökségi iktatószáma: 180/1878.) 1878. XII. 29. Ugyanő ugyanannak másolatban átküldi a Rendeleti Közlönyből kiírt kinevezett honvéd segédlelkészek névsorát. A

1890-ben az egyszerű, csak szöveget tartalmazó festékes pecsétnyomókat képpel díszítettekre cserélték le. A püspöki hivatal rövid ideig egy népművészeti motívumokkal ellátott pecsétet használt, melynek körirata: A DUNÁNTULI EV[ANGÉLIUMI] REFORMÁLT E[GY]H[ÁZ] KERÜLET PÜSPÖKI HIVATALA. Az 1890-es évszám közepén, a népművészeti motívumok között volt látható (10. kép).³²

Ez a pecsét azonban nem sokáig volt használatban. Helyébe azok az egyházkerületi és püspöki hivatali pecsétek léptek, melyek visszatértek a hagyományos pünkösdi jelenet ábrázolásához.

Az egyházkerületi pecsétet 1890-ben, majd 1914-ben készítették el újra. Köriratuk: A DUNÁNTULI EV[ANGÉLIUMI] REFORMÁLT EGYHÁZ KERÜLET 1890,³³ illetve A DUNÁNTULI REFORM[ÁTUS] EGYHÁZKERÜLET PECSÉTJE 1914.³⁴ (11–12. kép) A valamikor 1941 és 1948 között (alighanem 1947-ben)³⁵ használatba került újabb változata már évszámot

helyzet ugyanaz, mint az előző iratnál, de itt kétszer is a püspöki hivatal bélyegzőjét használta. Uo. Szám nélkül. (Püspökségi iktatószáma: 8721/1878.) 1878. IV. 26. A püspöki hivatal ugyanannak köröztetés végett átküldi a honvédelmi miniszter illetékmentesítési rendeletét. A rendelet elé írt rövid kísérőszöveg nincs aláírva, a püspöki hivatal festékes bélyegzőjével van hitelesítve. Uo. Szám nélkül. (Püspöki iktatószáma: 1464/1878.) Dátum nélkül. Ugyanő kísérőlevél nélkül továbbküldi az őrségi egyházmegyébe a kultuszminiszter 1879. II. 11-én kelt leiratát. Az összehajtogatott iratot az egyházkerületi festékes bélyegzővel zárta le. Uo. Szám nélkül. (Püspökségi iktatószáma: 1256/1879.)

³² A kép a következő iratról készült: 1892. X. 28. Pap Gábor püspök választ kér az őrségi esperestől arra nézve, hogyan áll a Budapesten felállítandó protestáns egyetem céljára rendezett gyűjtés. Uo. 9. sz. (Püspöki iktatószáma: 13799/1892.)

³³ A kép a következő iratról készült: 1895. VII. 2. Püspöke megbízásából Gyalóka László püspöki titkár tudatja az őrségi esperessel, hogy a kustánszegi gyülekezet nem kapott állami segílyt. Uo. 178/1895. sz.

³⁴ A kép a következő iratról készült: 1917. X. 6. Németh István püspök azt kéri az őrségi esperestől, ellenőrizze egy konventi tervezet egyházmegyéjére vonatkozó részét. Uo. Szám nélkül. (Püspöki iktatószáma: 4668/1917.)

³⁵ 1947. III. 28. A dunántúli református egyházkerület nevében Balogh Jenő főgondnok és Győry Elemér püspök jóváhagyja az isztiméri fiókegyházközség missziói egyházzá alakulását. DREL II. 217. b. Veszprémi református egyházmegye közgyűlési iratai. 1241/1947. Ezt a jóváhagyást a püspöki hivatal pecsétjével erősítették meg, holott ebben az esetben az egyházkerületi pecsétet kellett volna használni. (Lásd a 23., 36. és 40. sz. jegyzetben szereplő iratokat!) Feltételezésem szerint ekkor még nem készült el az új, évszám nélküli egyházkerületi pecsét, a „rossz kapitalista időket idéző” régi, 1914-es évszámot tartalmazót pedig már nem akarták használni.

nem tartalmazott. Körirata: ✱ DUNÁNTÚLI REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLET.³⁶ Ezt a pecsétet – bár igen ritkán – egészen 1991-ig használták (13. kép).³⁷ 1991 őszén a nemrég megválasztott Márkus Mihály püspök új pecsétnyomót készíttetett, melynek képe csak egészen kis részletekben tért el a régitől, körirata is – egy helyesírási probléma kiküszöbölésén kívül – maradt a régi: ✱ DUNÁNTÚLI REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLET. Ezt használta még 2004-ben is (14. kép).³⁸ A 2005–2006. években visszatért az előző, valószínűleg 1947-ben készült pecsét használatához,³⁹ majd 2007-ben az 1991-ben csináltatott pecsétéhez majdnem teljesen hasonló újat készíttetett. Ezután már ez volt használatban püspöksége hátralévő ideje alatt (15. kép).⁴⁰

³⁶ A dunántúli református egyházkerület igazolóbizottsága nevében Balogh Jenő főgondnok és Győry Elemér püspök igazoltnak nyilvánítja Fazekas Gábor volt szőnyi segédlelkészt. DREL II. 70. b. Tatai református egyházmegye közgyűlési iratai. 621/1948. A kép erről az iratról készült.

³⁷ Néhány előfordulása: 1950. X. 25. Dékány Endre papi diplomája. 3200/1950. sz. DREKK szám nélkül. Ezután hosszú csend. Sűrűbben a rendszerváltás után kezdték újból használni. 1990. XI. 20. A Dunántúli Református Egyházkerület választási bizottsága közli az általános tisztújítás eredményét. DREL I. 1. v. A Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményének iratai. 518/1990. 1991. I. 14. A dunántúli református egyházkerület nevében Somogyi József főgondnok és Kovách Attila püspök közgyűlést hirdet. Uo. 25/1991. 1991. VI. 13. Márkus Mihály püspök Kövy Zsolt főigazgatót, Bujáky Miklós gimnáziumi igazgatót és Hargita Pál lelkészt tájékoztatja az évnyitó eseménysorának tervezetéről. Uo. 254/1991.

³⁸ 1991 júniusában még a régi pecsétet használta. Lásd az előző jegyzet utolsó iratát! Már az új pecsét szerepel a következő iraton: 1991. XI. 14. Márkus Mihály püspök megküld Kövy Zsolt gyűjteményi igazgatónak egy egyházi textíliákat bemutató kiállításról szóló anyagot. Uo. 429/1991. Képünkön ez látható. Ez a pecsét fordul elő pl. még: 2000. VI. 15. Kálmán Attila főgondnok és Márkus Mihály püspök meghívja Kuti Csabát, Kovács Zoltánt és Konrád Károlyt a Magyar Reformátusok IV. Világtalálkozójának pápai főrendezvényére. Uo. 121–123/2000. 2004. V. 11. Kuti Csaba főgondnok és Márkus Mihály püspök egyházkerületi tanácsülésre szóló meghívója. Uo. 123/2004.

³⁹ 2005. VI. 14. Ugyanezek egyházkerületi tanácsülésre szóló meghívója. Uo. 115/2005. 2006. II. 14. Ugyanezek hasonló tárgyban írt levele. Uo. 18/2006. 2006. IV. 25. Ugyanezek hasonló tárgyban írt levele. Uo. 79/2006.

⁴⁰ 2007. II. 20. Kuti Csaba főgondnok és Márkus Mihály püspök rendkívüli közgyűlést hirdet. Uo. 29/2007. A képen ez a pecsétlenyomat szerepel. 2007. III. 20. Ugyanezek egyházkerületi tanácsülésre szóló meghívója. Uo. 45/2007. 2008. V. 26. Ugyanők és Steinbach József főjegyző egyházkerületi tanácsülésre szóló meghívólevele. Uo. 76/2008. 2008. IX. 2. Márkus Mihály püspök meghívólevele az egyházkerületi közgyűlésre. Uo. 111/2008.

A fenti öt pecsétváltozat képei között nincs jelentős különbség, nagyságuk is változatlan (3,5 cm átmérőjű). A pecsétképeken az apostolok igen stilizált formában láthatók. Az 1890-es pecséten Péter egy szőnyegen térdel, a többiek állnak, az 1914-esen mindnyájan álló testhelyzetben vannak, és egy asztalt vesznek körül. A padló mindkettőn rombuszos mintázatú. Az ezután készült három új pecsétváltozat egy szembetűnő különbséggel változatlanul hagyta az 1914-es pecsét képét: itt a padló kövezete vonalas mintázatú lett. A negyedik változat legszembetűnőbb különbsége az előzőhöz képest, hogy a pecsétképet körülvevő keret szimpla körvonalról duplára változott. Az utolsó, 2007-es pecsét csak annyiban tér el az 1991-ben csináltatott előzötől, hogy a feliratot keretező dupla körvonalak egyenlő vastagságúak, míg a korábbi a külső vonalak vastagabbak voltak.

A jelenlegi püspök, Steinbach József 2009-es beiktatását megelőzően új egyházkerületi pecsét készült, melynek mérete jóval nagyobb az eddig használatban lévőknél (4,8 cm). Képe továbbra is a pünkösdi jelenetet ábrázolja, de szakít az eddigi stilizált ábrázolással, az apostolok élethűbbek, változatosabb testhelyzetekben láthatók. A padlómintázatban visszatér a rombuszos motívum. Körirata viszont változatlan: DUNÁNTÚLI REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLET (16. kép).⁴¹ Ez a pecsét volt használatban egészen 2011 májusáig. Ekkor visszatértek a Márkus Mihály püspöksége idején 2007-ben készített pecsétnyomó használatához.⁴²

Az egyházkerületi pecsét használatával kapcsolatban a gumipecsétek használatba vételekor is igaz maradt, amit az ősi pecsétről mondtunk: az ünnepélyes papi diplomákat kivéve iratra igen ritkán került, csak abban az esetben, amikor az egyházkerület kifejezetten mint testület, mint jogi személy szerepelt valamilyen ügyben (pl. adásvételi szerződések esetében, vagy egy-

⁴¹ Első előfordulása: 2009. I. 13. Kuti Csaba főgondnok és Márkus Mihály ügyvezető püspök egyházkerületi közgyűlésre szóló meghívója. Uo. 3/2009. Néhány további példa: 2009. VI. 8. Huszár Pál főgondnok és Steinbach József püspök egyházkerületi tanácsülésre szóló meghívója. Uo. 63/2009. Képünk erről az iratról készült. 2010. IX. 9. Ugyanők egyházkerületi közgyűlésre szóló meghívója. Uo. 93/2010.

⁴² Néhány példa: 2011. V. 3. Steinbach József püspök felkéri az egyházkerületi fenntartású intézmények vezetőit zárószámadataik benyújtására. Uo. 63/2011. 2011. VI. 30. Ugyanő az egyházkerületi fenntartású közoktatási és szociális intézmények vezetőit értesíti a kiegészítő juttatások kifizetésének új rendjéről. Uo. 88/2011.

házkerületi közgyűlések meghirdetésekor). Ilyenkor az iratot mind az egyházkerületi főgondnok mint világi elnök, mind a püspök mint egyházi elnök aláírta.⁴³

A *püspöki hivatal* első motívumos ábrázolású pecsétképéről fentebb már szóltunk. Ez nem sokáig maradt használatban. Még valamikor az 1890-es években szintén olyan pecsétet kapott, melyben a pünkösdi jelenetet ábrázolták. Körirata évszámot nem tartalmaz: ✱ A DUNÁNTÚLI EV[ANGÉLIUMI] REF[ORMÁLT] PÜSPÖKI HIVATAL (17. kép).⁴⁴ A XX. század első felében a képen történt apróbb változtatásokkal ezt a pecsétet többször is megújították. Az 1907-es pecsét az évszámot is tartalmazza, körirata: A DUNÁNTULI REFORM[ÁTUS] PÜSPÖKI HIVATAL PECSÉTJE 1907 (18. kép).⁴⁵

Az ezutáni pecsétmegújítások köriratai évszámot már nem tartalmaznak. Az első kettő püspökváltáskor történt: az első 1914-ben, Antal Gábor,⁴⁶ a második pedig 1924-ben, Németh István halálakor.⁴⁷ Mindkettő körirata:

⁴³ 1935. VIII. 21. A dunántúli református egyházkerület nevében Balogh Jenő főgondnok és Győry Elemér püspök jóváhagyja a dorogi református templom építésével kapcsolatban a Dorogvidéki Református Egyház és Kósik Ferenc építőmester között létrejött szerződést. DREL II. 70. b. Tatai református egyházmegye közgyűlési iratai. 899/1935. 1941. I. 17. A dunántúli református egyházkerület nevében ugyanők jóváhagyják egy kisbéri ingatlannal kapcsolatban a Kisbéri Református Egyházközség és Kardos Elek között létrejött adásvételi szerződést. Uo. 37/1941. Mindkét irat az 1914-es egyházkerületi pecséttel lett megpecsételve. Lásd a 36–41. sz. jegyzetben szereplő iratokat is!

⁴⁴ A kép a következő iratról készült: 1897. X. 4. Antal Gábor püspök értesíti az űrségi egyházmegyét az egyházkerületi bíróság végzéséről Dezsé János iskolagondnok és az egyházasközség anyaegyház között támadt perben. DREL II. 197. b. űrségi református egyházmegye ügyviteli iratai. Szám nélkül. (Egyházkerületi bírósági iktatószáma: 203–3/Kb. 1897.)

⁴⁵ 1913. III. 1. Antal Gábor püspök Segesdy Miklós veszprémi esperest felkéri, küldje fel Raksányi Károly volt henyei lelkész halálesetfelvételi jegyzőkönyvét. DREL II. 217. b. Veszprémi református egyházmegye közgyűlési iratai. 921/1913.

⁴⁶ A kép egy 1914-ben kelt iratról készült. 1914. I. 31. Vass Vince püspöki titkár átküldi a veszprémi esperesnek egy, a szentgáli egyház jövedelmeire vonatkozó kultuszminisztériumi rendeletet. Uo. 224/1914.

⁴⁷ 1924 augusztusában Antal Géza főjegyző még a régi pecséttel pecsételt. 1924. VIII. 20. Antal Géza főjegyző megküldi a tatai esperes részére a szavazólapokat. DREL II. 70. b. Tatai református egyházmegye közgyűlési iratai. 494/1924. Szeptemberben már az új pecsét volt használatban. 1924. IX. 7. Antal Géza egyházkerületi főjegyző utasítja a tatai esperest, tájékoztassa azon egyházmegyei közgyűlési tárgyakat, melyeket az egyházkerületi közgyűlés elé kell terjeszteni. Uo. 551/1924. 1924. IX. 20. Ugyanő tájékoztatja a tatai esperest, hogy a szavazat-

DUNÁNTULI REF[ORMÁTUS] PÜSPÖKI HIVATAL. Pecsétképeik között a legszembevetőbb különbség, hogy míg az 1914-es a padló rombusz mintás díszítését viszi tovább, az 1924-es ezt vízszintes csíkozásúra változtatja. Ami az apostolalakokat illeti, a korábbi pecséten kerek fejűek, még szemük, orruk és szájuk is kivehető, míg a későbbin sokkal stilizáltabbak, vékonyabbak, kisebbek (19–20. kép).

A harmadik pecsétmegújításra Medgyasszay Vince püspöksége idején, 1941 májusában került sor.⁴⁸ Az új pecsétkép megtartotta az apostolok stilizált ábrázolását, de visszahozta a padló rombuszos mintázatát (21. kép). Ezt használta utóda, Győry Elemér püspök is egészen 1947 novemberének közepéig.⁴⁹ Ekkor ő is új pecsétet készíttetett, melynek képe megtartotta az egész kompozíciót a stilizált apostolalakokkal együtt, és ismét a padló mintázatán változtatott: visszahozta a vízszintes vonalas mintákat (22. kép).⁵⁰ Ezt a pecsé-

bontó bizottság pótválasztást rendelt el a két legtöbb szavazatot kapott jelölt között. Uo. 587/1924. A kép erről az utóbbi iratról készült. Még pár előfordulása: 1931. VII. 23. Antal Géza püspök átküldi a tatai esperesnek a dunaalmási iskolaszék beadványát. Uo. 853/1931. 1936. XII. 19. Medgyasszay Vince püspök tájékoztatása az őrségi esperes részére a zalaegerszegi egyház javára történő gyűjtéssel kapcsolatban. DREL II. 197. b. Őrségi református egyházmegye ügyviteli iratai. 874/1936. 1940. VI. 19. Medgyasszay Vince püspök utasítja a tatai esperest, jelentse a lelkészeket illető összes személyi változást. DREL II. 70. b. Tatai református egyházmegye közgyűlési iratai. 676/1940.

⁴⁸ Május elején még a régi pecsét volt használatban. 1941. V. 5. Medgyasszay Vince püspök jóváhagyja a tatai egyházmegyének az azévből alkalmazott segédlelkészekről készített kimutatását. Uo. 518/1941. A hónap közepén már az új pecséttel pecsételtek. 1941. V. 16. Ugyanő értesíti a tatai esperest, hogy Bátty Miklós nagysápi lelkész kongrua utalására vonatkozó kérelmét felterjesztette az egyetemes konventhez. Uo. 544/1941. A fotó erről a pecsétről készült.

⁴⁹ Ez a pecsét fordul elő: 1944. XII. 5. Győry Elemér püspök értesíti az őrségi esperest, hogy Incze József népiskolai tanítót a vallás- és közoktatásügyi miniszter Öriszentpéterre rendelte. DREL II. 197. b. Őrségi református egyházmegye ügyviteli iratai. 663/1944. 1945. I. 17. Ugyanő értesíti az őrségi esperest, hogy Balla Árpád menekült lelkészt a szombathelyi gyülekezethez osztotta be ideiglenes szolgálattételre. Uo. 31/1945. Ennek a pecsétnek általam ismert utolsó előfordulása: 1947. XI. 8. Ugyanő másolatban átküld a pápai esperesnek egy vallás- és közoktatásügyi minisztériumi rendeletet. DREL II. 35. c. Pápai református egyházmegye ügyviteli és közgyűlési iratai. 840/1947.

⁵⁰ A pecsét általam ismert első előfordulása: 1947. XI. 13. Győry Elemér püspök megküldi a veszprémi esperesnek Veszprém vármegye tanfelügyelőjének egyik körlevelét. DREL II. 217. b. Veszprémi református egyházmegye közgyűlési iratai. 842/1947.

tet használta püspökségének hátralévő ideje alatt, sőt még ez volt használatban Békefi Benő püspöksége idején is.⁵¹

Bakos Lajos püspökségétől kezdve a püspöki hivatal bélyegzőjéből eltűnt a pünkösdi jelenet képe. Ezentúl – egészen a rendszerváltásig – az iratokon egy kis méretű, kép nélküli körpecsétet láthatunk, melynek felirata: ✱ DUNÁNTÚLI REFORMÁTUS PÜSPÖKI HIVATAL. Ennek 1988-ig használt változata 2,2 cm átmérőjű, a betűk kerekesebbek.⁵² 1988 februárja és májusa között újabb változata lépett használatba, ennek átmérője 2,4 cm, betűi szálkásabbak (23–24. kép).⁵³

⁵¹ Néhány további előfordulása: 1948. VII. 16. Győry Elemér püspök az egyetemes konvent felkérésére felhívást intéz a tatai espereshez, alkalmazzanak hivatásos ifjúsági munkásokat. DREL II. 70. b. Tatai református egyházmegye közgyűlési iratai. 543/1948. A képen az itt előforduló pecsét szerepel. 1951. VI. 4. Ugyanő megküldi a mezőföldi esperesnek az egyetemes konvent jegyzőkönyvi kivonatát a felajánlott földek vételárának felhasználásával kapcsolatban. DREL II. 104. b. Mezőföldi egyházmegye ügyviteli és közgyűlési iratai. 353/1951. 1959. II. 5. Ugyanő megküldi ugyanannak az egyházkerület által megalkotott szórványgondozási missziói szabályrendeletet. Uo. 1310/1959. 1962. VII. 30. Békefi Benő püspök hitelesett formában átküldi a mezőföldi esperesnek Pais Sándor lelképásztör törzskönyvi lapjának másolatát. Uo. Lelkészválasztás, Fehérvárurgó 1962. (Püspökségi iktatószáma: 509/1962.)

⁵² Néhány előfordulása: 1964. XII. 15. Nagy Tibor püspöki titkár mellékelten megküld öt iratot a mezőföldi helyettes esperes részére. Uo. 585/1964. A képen ez a pecsét szerepel. 1973. XII. 11. Bakos Lajos püspök Miklós Dezső gyűjteményi igazgatót biztosítási ügyben keresi meg. DREL I. 1. v. A Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményének iratai. 87/1973. 1986. I. 9. Kovács Attila püspök másolatban megküldi Kövy Zsolt gyűjteményi igazgatónak a tervezett egyházművészeti kiállításra átküldendő anyagok ügyében Ilon Gábor múzeumigazgató részére írt levelét. Uo. 19/1986. 1988. I. 27. Ugyanő a munkatársak bérezésével és a múmia Budapestre szállításával kapcsolatos megbeszélésre hívja Kövy Zsolt gyűjteményi igazgatót. Uo. 44/1988. 1988. II. 8. Kovács Józsefné irodavezető mellékleten egy elismervényt küld Kövy Zsolt gyűjteményi igazgatónak. Uo. 51/1988.

⁵³ 1988. V. 31. Kovács Józsefné irodavezető válaszol Kövy Zsolt gyűjteményi igazgatónak Molnár Istvánné fizetett szabadságával kapcsolatban feltett kérdésére. Uo. 256/1988. 1989. III. 2. Kovács Attila püspök csatolva megküldi Kövy Zsolt gyűjteményi igazgatónak egy, a Zsinat elnökségének továbbított javaslat másolatát. Uo. 121/1989. 1990. X. 24. Ugyanő Kövy Zsolt szervező kollégiumi főigazgatónak átküldi a Pápai Református Kollégium iskolaalapjába fizetendő egymillió forint kifizetéséről szóló határozat másolatát. Uo. 487/1990. A kép erről az iratról készült. 1990. XII. 20. Ugyanő meghívja Kövy Zsolt szervező kollégiumi főigazgatót egy, a Pápai Református Gimnázium újraindításával kapcsolatban tartott kibővített esperesi értekezletre. Uo. 557/1990.

A rendszerváltás visszahozta a gyakorlatba a püspöki hivatal régi, pünkösdi jelenetet ábrázoló pecsétjét: 1991 márciusában az iratokon újra feltűnik a Békefi Benő püspöksége idején még használt pecsét lenyomata.⁵⁴ Mikor Márkus Mihály püspök 1991 őszén új egyházkerületi pecsétet készíttetett, ugyanezt tette a püspöki hivatal pecsétjével is. Ennek képe csak kis részletekben tér el az 1964-ig használt régitől (az apostolalakok egyszerűbbek, stilizáltabbak, az őket körbefogó keret már nem szimpla, hanem dupla kör, közülük a külső vastagabb), körirata is – egy helyesírási probléma kiküszöbölésén kívül – maradt a régi: ✱ DUNÁNTÚLI REFORMÁTUS PÜSPÖKI HIVATAL. Eltérően az egyházkerületi pecsétől a hivatal ezt használta Márkus Mihály püspökségének egész ideje alatt (25. kép).⁵⁵

Amikor 2009 elején elkészült a teljesen új méretű és kinézetű egyházkerületi pecsét, annak mintájára – ugyanazon méretben és képpel – a püspöki hivatalnak is új pecsétlenyomót csináltattak. Körirata: DUNÁNTÚLI REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLET PÜSPÖKI HIVATALA. Ez egészen 2011 májusáig volt használatban (26. kép).⁵⁶ Ekkor a püspöki hivatal visszatért az 1991-ben készített pecsét használatához.⁵⁷

⁵⁴ 1991. III. 8. Nagy Lajos püspöki tanácsos meghívja Kövy Zsolt kollégiumi főigazgatót az áprilisi egyházkerületi tanácsülésre és közgyűlésre. Uo. 91/1991. 1991. III. 19. Márkus Mihály püspök jóváhagyja Simon Magda munkaszerződését. Uo. 87/1991. 1991. VII. 12. Nagy Lajos püspöki tanácsos átküldi Kövy Zsolt kollégiumi főigazgatónak Boross Géza lelkipásztor megkeresését. Uo. 301/1991.

⁵⁵ Az új pecsét lenyomata – az egyházkerületihez hasonlóan – először 1991 novemberében tűnt fel. 1991. XI. 15. Nagy Lajos püspöki tanácsos mellékelve egy katalógust küld Kövy Zsolt kollégiumi főigazgatónak. Uo. 451/1991. A képen ez a pecsétlenyomat szerepel. 2000. VIII. 1. Márkus Mihály püspök és Kálmán Attila egyházkerületi főgondnok köszönetet mond Köntös László gyűjteményi igazgatónak a Magyar Reformátusok IV. Világtalálkozója pápai rendezvényének megszervezéséért. Uo. 153/2000. 2004. IV. 7. Ugyanő másolatban kiállítja a Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményeinek alapító okiratát. Uo. 172/2004. 2005. XII. 13. Ugyanő az egyházkerület lelkipásztorainak mellékelve küldi a REND előzetes programját. Uo. 193/2005. 2006. XI. 7. Ugyanő köszönőlevelet küld az egyházkerületi fenntartású intézmények vezetőinek a reformációi istentisztelet lebonyolításáért. Uo. 160/2006. 2008. IX. 9. Ugyanő meghívja Köntös László gyűjteményi igazgatót az új egyházkerületi székház avatására. Uo. 114/2008.

⁵⁶ Néhány példa: 2009. V. 13. Steinbach József püspök Köntös László gyűjteményi igazgatónak csatolva küldi Zelei Miklós ügyében írt levelét. Uo. 54/2009. 2010. III. 25. Szakács Sándor mb. püspöki titkár átküldi az egyházkerületi tanács jóváhagyását a Tudományos Gyűjtemények 2010. évi költségvetéséről. Uo. 48/2010. Ez a pecsétlenyomat szerepel a képen. 2011.

Végül még adósak maradtunk annak nyomon követésével, vajon mi lett a sorsa a használaton kívül helyezés után az 1612-ben vésetett ősi pecsétnyomónak?

Mint már említettük, 1850-ben az a határozat született, hogy a régi pecsétnyomót az egyházkerület levéltárában kell elhelyezni. Alighanem ez nem történt meg, hanem a pecsétnyomó továbbra is a püspöki hivatal valamelyik fiókjában hányódhatott, mert több mint negyedszázad elteltével további sorsát ismét egyházkerületi közgyűlés kellett, hogy tárgyalja. 1878 júniusában az a határozat született, hogy az ősi pecsétnyomót Váli Ferenc tanár helyezze el a kollégium múzeumában.⁵⁸ Ez a döntés már megvalósult: az októberi közgyűlésen Váli tanár úr jelentette, hogy a pecsétnyomó a főiskola nagyobb természetrajzi tárába került.⁵⁹ Mindezt az azévi főiskolai értesítőnek a természetrajzi gyűjtemények gyarapodásáról szóló része is tanúsítja.⁶⁰

A pecsétnyomó ekkor tehát mindenféle állattani, növénytani és ásványtani relikvia közé lett elhelyezve, történetesen egy nagy darázsfészek, egy *mész jegőcz* (kristály) és egy nyolclábú nyúl társaságába... Ezen nem kell megle-

III. 4. Ugyanő átküldi az egyházkerületi tanács jóváhagyását a Tudományos Gyűjtemények 2011. évi költségvetéséről. Uo. 27/2011.

⁵⁷ 2011. V. 29. Farkas Gergely hivatalvezető átküldi az egyházkerületi tanács jóváhagyását a Tudományos Gyűjtemények 2010. évi zárszámadásáról. Uo. 84/2011.

⁵⁸ Püspök úr bemutatja az egyházkerület 1612-dik évben készült s ily feliratú régi pecsétnyomóját: „Sigill. Orthodox. Eccles. Cisdanub. An. 1611.” (!) Az a muzeumba leendő letétel végett Váli Ferencz tanár urnak a gyűlés színe előtt átadatott. 1878. évi júniusi kgy. 18. pont. VÁLYI 1878a. 29.

⁵⁹ Olvastatott Váli Ferencz tanítóképezdei igazgató jelentése, mely szerint jelenti, a dunántúli egyházkerület 1612-dik évben készült pecsétnyomóját megbízatása szerint a pápai főiskola muzeumába betette. 1878. évi októberi kgy. 354. pont. VÁLYI 1878b. 95. A jelentés szövege: A dunántúli főtiszteletű református egyházkerület 1878d. évi júniusi közgyűlése jegyzőkönyvének 18d. pontja szerint megbízatván, hogy az egyházkerület 1612d. évben készült pecsétnyomóját a pápai református főiskola muzeumába bétegyem: jelentem, miszerint ezt – mint az 1877–78d. tanévi pápai református főtanodai értesítő mutatja – a rendelt helyre betettem. Pápán, jun. 29-én, 1878. Váli Ferencz református tanító-képezdei igazgató. DREL I. 1. b. Dunántúli református egyházkerület közgyűlési iratai. Ad 354/1878. Iktatószáma: 142. érk./1878.

⁶⁰ V. Gyűjtemények gyarapodása. D) Természetrajzi gyűjtemények gyarapodása. 1. A nagyobb természetrajzi tár részére ajándékoztak az 1877–1878. tanévben... 7. A főtiszteletű dunántúli református egyházkerület – 1612d. évben készült – régi pecsétnyomóját. 1877/1878. ért. 44.

pődnünk, hiszen a történeti és régészeti régiségeknek ekkor még nem volt a természetrajzi szemléltető eszközöktől elkülönített gyűjtőhelye.

A természetrajzi és vegytani gyűjtemény alapvetően két részből állt: az 1857-ben átadott újkollégiumban (a mai Nátus épület elődjében) lévő nagy múzeumból és az ókollégiumban elhelyezett kisebb gyűjteményből. A minket érdeklő nagy múzeumot a már emlegetett Váli Ferenc, a neveléstan, természetrajz és vegytan tanára 1863-ban szervezte meg. Régiségtani részének alapját Sárközy József főiskolai gondnoknak az 1865/66-os tanév folyamán tett adománya képezte, mely több száz, Ószőny környékén gyűjtött régészeti leletből, valamint egy értékes gyűrű- és pénzgyűjteményből állt. Az ásvány-, növény- és állattani rész több adományozónak köszönhető: ezek között a Magyar Földtani Intézet, Kubinyi Ferenc, Jókai Mór, valamint Titius Pius minorita szerzetes voltak a legjelentősebbek. A vegyes anyag egy kétablakos emeleti teremben volt, 33 szekrénybe bezsúfolva, ebből a régiségtani rész 2 asztalon és 2 szekrényben kapott helyet.⁶¹ Ajándékozás és vásárlás útján a gyűjtemény folyamatosan gyarapodott: az 1866/67-es tanévben például többek között őzszarvak, kitömött madarak és viaszopál kőzetek mellett pecsétnyomók és régi sarkantyúk, az 1888/89-es tanévben pedig egy 1760-as készítésű boros kancsó és egy lepkegyűjtemény került ide, és 1884-ben lett máig mutogatott híres darabja az egyiptomi múmia is.⁶²

A szakmai fordulat, vagyis a történeti-régészeti és a természetrajzi anyag kettéválása az 1890-es évek első felében fokozatosan zajlott le. Váli Ferenc 1882-ben bekövetkezett halála után Vikár Kálmán kezelte a természetrajzi műtárat, vele együtt a régiségtári anyagokat is. 1890-ben ő is meghalt.⁶³ Utóda a természetrajzi műtár élén az 1891/92-es tanévtől kezdve Barcsi József, a geometria, magyar nyelv és természetrajz tanára lett, viszont a régiség- és éremgyűjtemény gyarapodását az évkönyv ettől kezdve már a természetrajzi műtárétól elkülönítve tüntette fel, majd – bár elhelyezésén még nem változtattak – az 1893/94-es tanévtől kezdve kezelését Kis Ernő történelem és latin tanárra bízta. Ő az 1895/96-os tanévben, mivel igazgató lett, megvált eme

⁶¹ 1894/1895. ért. 140, 144. BORSOS 1899. 3. BARCSI 1900. 1–2. KÖVY 1987. 103.

⁶² 1866/67. ért. 31. 1884/85. ért. 69. 1888/89. ért. 72.

⁶³ BORSOS 1899. 4. KÖVY 1987. 103–104.

beosztásától.⁶⁴ Helyét Kapossy Lucián, a magyar, latin, görög és francia nyelv tanára vette át, aki egyben az 1891/92-es tanévtől kezdve az akkor felállított történet-filológiai múzeum őre is volt.⁶⁵

A nagy változásokat az 1895-ös év hozta. Július 4-i ülésén a főiskolai igazgatótanács kimondta a történet-filológiai múzeum és a régiségtár egyesítését, majd szeptemberben a régiségtár anyagát elkülönítették a természetrajzi mútárétól, és az újonnan átadott gimnáziumi épületbe, a történet-filológiai múzeum 72 m²-es tágas termébe szállították át.⁶⁶

Az 1896/97-es tanévben Borsos István, addigi magyar, görög, latin és testnevelés tanár lett egy személyben a főiskolai könyvtár igazgatója, valamint a történet-filológiai múzeum és a régiségtár őre is, ettől kezdve mindhárom tisztséget viselte is egészen 1918-ban bekövetkezett haláláig.⁶⁷ Neki köszönhető többek között az egyesített régiségtár és történet-filológiai múzeum kialakításának elkészítése is.⁶⁸

Borsos halála után a könyvtárigazgatóságot Pongrácz József vette át (1963-ig),⁶⁹ a két egyesült mútár őre pedig 1935-ig Pap Zoltán magyar, latin és görög tanár lett,⁷⁰ majd őt Földy József latin és görög tanár (1935/36-os tanév),⁷¹ egy évre rá Soós Adorján történelem és földrajz tanár (1936–1943),⁷² végül Árva József történelem és földrajz tanár (1943/44-es tanév)⁷³ követte. Szervezetileg mindössze annyi változás történt, hogy az 1929/30-as tanévtől kezdve a főiskolai régiségtár az évkönyvekben a főiskola egyik intézményeként köz-

⁶⁴ 1891/92. ért. 53, 104–105, 108. 1893/94. ért. 116. 1894/95. ért. 92. 1895/96. ért. 94. KÖVY 1987. 104.

⁶⁵ 1891/92. ért. 52. 1892/93. ért. 89. 1893/94. ért. 116. 1894/95. ért. 92. 1895/96. ért. 94. KÖVY 1987. 104.

⁶⁶ 1894/95. ért. 140, 144, 145. BORSOS 1899. 4.

⁶⁷ 1895/96. ért. 94. 1896/97. ért. 156. 1917/1918. ért. 51–60. SZABÓ 1987. 42.

⁶⁸ BORSOS 1899.

⁶⁹ SZABÓ 1987. 42. KÖVY 1987. 104.

⁷⁰ 1918/19. ért. 7, 18. 1934/35. ért. 19–23, 119, 185.

⁷¹ 1935/36. ért. 82, 157.

⁷² 1936/37. ért. 42. 1942/43. ért. 69.

⁷³ 1943/44. ért. 39, 89, 93.

vetlenül a főiskolai könyvtár mögött lett feltüntetve, míg a történet-filológiai múzeum továbbra is a gimnáziumi szertárak egyike maradt.⁷⁴

Az 1945/46-os évkönyv szerint a világháborúban többek között a történet-filológiai szertár (és vélhetőleg a régiségtár) is „teljesen megsemmisült”.⁷⁵ Maradványait a könyvtár egyik helyiségébe sikerült összegyűjteni, ez képezte később a Református Gyűjtemények 1972-ben megalakuló Múzeumának törzsanyagát.⁷⁶ A közép- és újkori tárgyakat 1971-től kezdve úgy-ahogy leltározták, majd 1996-ban S. Lackovits Emőke egy alapos revíziónak és újra-rendezésnek vetette alá.⁷⁷ Az ő- és ókori darabok közül nem sok maradt meg, ezek még szakszerű leltározásra várnak. Nagyrészükből Jakab Réka állított össze kéttárlónyi kiállítást, mely ma is látható a könyvtár egyik folyosóján.

És mi lett az ősi pecsétnyomó további sorsa? Sajnos ez az ismeretlenség homályába vész. Már a természetrajzi műtárba való bekerülése után húsz évvel sem találták, a Borsos-féle katalógusban ugyanis – bár több más ó-, közép- és újkori pecsétnyomót felsorol – nincs róla említés.⁷⁸ És – ami ezek után cseppet sem meglepő – nem bukkantunk nyomára a jelenlegi múzeumi törzsanyag leltárkönyvében sem. Így sajnos azt kell feltételeznünk, hogy idegen kézre került, és talán a világháború viharaiban meg is semmisült. Emlékét csak pár viaszlenyomata őrzi, és azok a források emlegetik, melyekről tanulmá-

⁷⁴ Lásd pl. 1926/27. ért. 61–62. 1928/29. ért. 45–46. 1929/30. ért. 35, 89. 1934/35. ért. 119, 185. 1943/44. ért. 39, 115. Kövy Zsolt tévesen írja, hogy „Borsos 1918. évi halála után a természetrajzi szertár (a többi didaktikai célt szolgáló műtárral együtt) a főgimnázium kezelésében maradt. A régiségtár s az éremtár viszont a **főiskolai könyvtári gyűjtemény részeként** gyarapodott.” KÖVY 1987. 104. Mindez egyértelműen csak az éremtárra igaz. A régiségtár őrét az 1936/37-es tanévtől kezdve nem nevezik meg, ekkortól lehetséges, hogy már nem Soós Adorján áll az élén, hanem valóban Pongrácz József könyvtárigazgató felügyeli. 1936/37. ért. 118. 1937/38. ért. 162. 1938/39. ért. 115. 1939/40. ért. 125. 1940/41. ért. 116. 1941/42. ért. 128. 1942/43. ért. 156. 1943/44. ért. 115.

⁷⁵ 1945/46. ért. 7, 42. MEZEY 2001. 101.

⁷⁶ KÖVY 1987. 106. LACKOVITS 1987. 110.

⁷⁷ Lásd a Dunántúli Református Gyűjtemények Múzeumának I. sz. leltárkönyvét, mely a törzsanyagáról készült!

⁷⁸ Ókori pecsétnyomók: E. 118–119. BORSOS 1899. 31. Közép- és újkori pecsétnyomók: F. 233, 236–238. Uo. 49. Ugyanakkor szerepelteti az egyiptomi múmiát és a kollégium harangját is. A. 1. Uo. 5–7. F. 289. Uo. 53.

nyunkban fentebb szoltunk. Ezek azonban ahhoz elégségesek, hogy megvilágítsák egyházkerületünk 400 évvel ezelőtti születésének körülményeit.

FÜGGELÉK

Pápa, 1829. május 21.

Tóth Ferenc püspök az egyházkerületi közgyűlésnek részletesen kifejti, hogy az 1612-es pecsét valóban kezdettől fogva a dunántúli egyházkerületé volt.

Főtiszteletű Superintendientiale Consistorium!

A mult esztendei Superintendientialis Köz Gyűlés alkalmatosságával némelly Tagjai a Consistoriumnak Kérdést támasztván arról, hogy mit kell a mi Superintendentziáknak mostani Petsétjéről tartani, mellyen, mivel ez a felyülrás olvastatik: Sigillium orthodoxarum ecclesiarum Cisdanubianarum authenticum 1612., azt lehetne gondolni, hogy ez nem ezen Transdanubiana, hanem a Cisdanubiana vagy Pesti Superintendentiát illeti, de hogy ezen Petsét valósággal ezen mostani Túl a Dunai Superintendientia Petsétje volt eleitől fogva, megtettzik ezekből:

1. Ezt a Petsétet ez a mi mostani Tul a Dunai Superintendentziánk vette Bétsben azon 12 ezüst forinton, mellyet abban a Superintendientialis Gyűlésben adtak össze az ott jelen voltak, mellyben Pathai István 1612^{dik} esztendőben Superintendensnek megtett, mint ez Kanisai Pálffy János Superintendensnek 1631^{ben} Pathaihoz irtt Leveléből megtettzik, a hol e van: Memento sigillum coetus publicum 12 adminus florenis communit collatis, ut ii, qui in superintendentem cum inaugurareris, adfuere, nobisque publice retulerunt Viennae comparatum tecum assumsisse (Lásd a Tul a Dunai Püspökök életét, oldal 68.).⁷⁹ Ugyde Pathai István ezen mi Tul a Dunai Superintendentziáknak volt a Püspökje, nem pedig a mostani Pestié vagy másé?
2. Minden Papi Diplomák, mellyek 1612^{től} fogva ezen mi Superintendentziánk által az Ordinált Papoknak kiadattak, ezen mi mostani Superintendentziánk Petsétjével adattak ki, mint ez az Eredetikképpen előlmutható Papi Diplomákból világos (Lásd illyen Diplomákat az én Collectionban az E. betű alatt in folio lévő Diariumban az 1612., 1635., 1708., 1766, s a többi esztendőkről old. 1. 4. Ez van in origine a Veszpremi Tractus Archivumaban, s a többi).⁸⁰

⁷⁹ TÓTH 1808.

⁸⁰ Tóth Ferenc egyházi gyűjteményének egyik legértékesebb darabja az a 39x27 cm nagyságú vékony könyv, melybe jelenleg 5 eredetiben és 2 másolatban fennmaradt papi diploma, valamint egy kitöltetlen diploma-nyomtatvány van belekötve. 1837-ben, Pázmándy Dénes főgondnokra választásakor a szuperintendens a füzetet az egyházkerületi levéltárnak ajándékozta, amint erről az elején található szöveg is tájékoztat: *Jegyzés. 1837-dik esztendei Julius 5^{dik} napján tétetvén meg Fő Curatornak Tekintetes Pázmándy Dienes Úr, hogy ezt a napot emlékeze-*

3. Ezen mi Tul a Dunai Superintendenciánk, hogy a Superintendensek behozatása után, a későbbi időkben is Cisdanubianának hivattatott és irattatott, megtettzik a Papi Diplomákból, a Canonos Könyvekből, a Püspöki subscriptiókból, a régi Protocollumokból és régi eredeti Kézírásokból, melyek a Tul a Dunai Püspökök életében a 94, 95., 113., 155. oldalakon olvastatnak, így a Superintendencia régi Protocollumából⁸¹ és régi Canonos Könyvéből.⁸²

Még az a Gyanúja sem lehet senkinek is, hogy talán a régi Samarjai, s utóbb Komáromi Superintendenciának a Petsétje lehetett ez a mi mostani Petsétünk, és onnan hozatott ide által, mikor a két Superintendencia egyé olvadt, mivel az azon Megyebeli Eklésiák inkább a Duna mellyékén esnek, 's az inkább a tulajdonképpen való Cisdanubiana Superintendencia, mint a miénk, mert hogy a Reformatió elein, és még később is a Samarjai vagy Komáromi Superintendencia nem Cis-, hanem Tul a Dunai⁸³ Superintendenciának neveztetett; ez a Kanisai Pálffy János 1630^{dk} esztendőben hozott Canoninak Appendixéből⁸⁴ világos. Neveztetett még Felső Magyar Országi Superintendenciának (lásd a Superintendencia régi Protocollumának Titulusát),⁸⁵ sohol pedig annak nyomát nem találhatni, hogy Cisdanubiana Superintendenciának neveztetett volna.

4. A mostani Tul a Tiszai vagy Debretzeni Superintendenciának Petsétjén is, mellyel az 1612^{tel} fogva mind e mai napig él, Cistibiscána Superintendenciának neveztetik a

tesebbé tegyem, ajándékoztam Egyházi Gyűjteményemből az ezen könyvben lévő régi Papi Diplomákat, valamint Pathai Istvánnak és Kanisai Pálffy János Püspökeinknek leveleit eredetiben és lemásolva, mint az ezekről szőlő, és 1837^{ben} Julius 5^{dk} napján tartott Superintendentialis Közgyűlés Jegyző Könyvének 10^{dk} pontja mutatja. Költ Pápán, 1837. esztendőben, Augusztus 8^{dk} napján. Tóth Ferentz manu propria Pápai Prédikátor, és a Helvétziai Vallástételt követő Dunántúli Egyház kerület Superintendense. A füzet ma a DREKK O. 1091. jelzetet viseli. A másik emlegetett ajándék Kanisai Pálffy János leveleskönyve, levéltári jelzete DREL I. 21. a. (Régi jelzete: DREKK O. 1037.). Az ajándékozást valóban megőrökíti az egyházkerületi jegyzőkönyv. 1837. évi kgy. 10. pont. DREL I. 1. a. Dunántúli református egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyvei. VI. 93–94. Tóth Ferenc tanulmányában szó van a veszprémi egyházmegye levéltárában lévő eredeti papi diplomákról is. Ezeket ma már szintén levéltárunk őrzi, közelebbről 7 eredeti lelkészi oklevélről van szó az 1713–1799 közötti évekből. Jelzetük: DREL I. 24. f. 4–10.

⁸¹ **B** *protocollumábann*. Ez a dunántúli református egyházkerület I. sz. jegyzőkönyve. Eredetije az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár Batthyány-gyűjteményében található, jelzete: Cat. VI. Relig. Tit. III. k/1. Fénymásolatát levéltárunk is őrzi. Jelzete: DREL I. 1. a. 1.

⁸² **B** *Könyvébenn*. Ez nyilván Gál Imre kánonoskönyve. Jelzete: DREKK O. 1055.

⁸³ **B** *Transdanubiana*

⁸⁴ Itt az 1630. június 18–19-én tartott pápai zsinat törvényeinek záró részéről van szó. Lelőhelyét, jelzetét lásd az 5. sz. jegyzetben.

⁸⁵ Ez a dunántúli református egyházkerület II. sz. egyházkerületi jegyzőkönyve, melyet az egyesítés előtt a felsődunamelléki egyházkerület használt. Jelzete: DREL I. 1. a. 2. Lásd még a 8. sz. jegyzetben írtakat!

Tul a Tiszai Superintendentia, a mi azt mutatja, hogy a Reformatiótól fogva való időközön kezdve mint a mostani Tul a Tiszai Superintendentia Cistibiscanának nevezetett, úgy a mostani Tul a Dunai Superintendentia is Cisdanubianának hivattott, és így a mi Superintendentiáinknak mostani Petsétje tulajdonképpen való Petsétje ennek a Superintendentiának.

5. A mostani Cis- és Transdanubiana 's -tibiscana elnevezések a Superintendentiáknak csak 3^{dik} Károly Királyunk idejéből valók, és 1734^{dik} esztendőn kezdődnek, akkor rendeltetvén, hogy az Ország Polgári és 4 Circulusokra lett felosztása szerint legyen 4 Superintendentia, az előtt pedig a mostani Pesti Superintendentia nem Cisdanubianának, hanem Felső és Alsó Baranyai Superintendentiának hivattott (lásd a Hertegszőlősi Canonokat 1577. esztendőben,⁸⁶ és a Superintendentiának 1693^{dik} esztendőn kezdődő Protocollumát paginis 1. és 17.),⁸⁷ következésképpen a mi Superintendentiális Petsétünkön ez a felyülírás: 'Cisdanubiana Superintendia' ezen mostani Tul a Dunai mi Superintendentiánkat jelenti, és nem mást, annival inkább, hogy a melly Esperetek 1612^{tel} fogva magokat ezen mostani Tul a Dunai Superintendentia Petsétjével megerősített Papi Diplomáknak alája irták, azok mind a Pápai, Örségi, Veszprémi, Somogyi és Mezőföldi Seniorok voltak.

Ezeket ekképpen a mi mostani Tul a Dunai Superintendentiánk Petsétjéről az Ekklesiai Históriából és hiteles documentumok szerint előadván kérem a Főtiszteletű Superintendiale Consistoriumot, méltóztassa ezen Írásomat a Superintendentia Archivumába bététetni.

Lévén alázasat tisztelettel

a Főtiszteletű Consistoriumnak

⁸⁶ Az 1576-os hercegszölősi zsinat kánonjairól van szó, melyeket Huszár Dávid nyomtatott ki 1577-ben Pápán. A latin változat: *Articuli consensus Christianarum ecclesiarum, quibus universitas fratrum subscripsit Herceg-Szælæsini in Barovia anno Domini MDLXXVI. ... Finis. Impressum Pape, 14. die Augusti, anno Domini MDLXXVII.* RMK II. 141. SZABÓ–HELLEBRANT 1879–1898. II. 36. A magyar változat: *Az also es Fölsö Baronyaban valo ecclesiaknac articulusi, mellyec Herceg szölösön irrattanac ... anno Domini 1576. ... Vege. Papan nyomtattott 1577. esztendőbenn.* RMK I. 136. SZABÓ–HELLEBRANT 1879–1898. I. 73–74. Gál Imre kánonoskönyvében mindkét változat szerepel. Ő a kánonok szövegét bilingvis formában másolta be, úgy, hogy a latin szöveg a páros, a magyar pedig vele párhuzamosan futtatva a páratlan oldalakra került. DREKK O. 1055. 151–187. Lásd még: KÖBLÖS 2006. 12–15. Kiadva: MOKOS 1901. 1–47. Újabb kiadása az előző alapján készült, de a latin és magyar szöveg mellett a latin mai magyar és horvát fordítását is közli: Hercegszölősi kánonok. Öt évszázad öröksége négy nyelven. Szerk. Iván Géza, Varga György. Eszék, 2007.

⁸⁷ Valójában nem az egyházkerület, hanem a veszprémi egyházmegye II. sz. közgyűlési jegyzőkönyvéről van szó. Jelzete: DREL II. 217. a. 2. (Régi jelzete: DREKK 1089.) Az említett szövegrészek, melyek a mai számozás szerint a 3. és 19. oldalakon olvashatók: *Venerabilis dominus Johannes B. Pathai Superioris Baroniae superintendens, praesenti tempore minister ecclesiae patriae Pathaiensis. ... Admodum reverendus vir dominus Johannes Pathai episcopus Superioris Baroniae et ecclesiae patriae pastor zelosissimus.*

Pápán, Május 21^{dikén} 1829.

alázatos szolgálja:

Tóth Ferentz maga kezével Superintendens

Ide nyomtam azt a Petsétet, a mellről itt szó van.

[PECSÉT]

Eredeti: A: DREL I. 1. b. Dunántúli református egyházkerület közgyűlési iratai. Ad 72/1829. Hátlapján: 70^{dik} (!) Számja a' Rév Komáromban 1829^{ben} Majus 28, 29 és 30^{dik} napjainn tartatott Superintendentialis Gyűlés Jegyző Könyvének.

Másolat: B: 1829. évi kgy. 72. pont. DREL I. 1. a. Dunántúli református egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyvei. V. 165–167. A bemásolt irat előtt a következő szöveg olvasható: *Ezen Túl a' Dunai Superintendentiának Usuális Petsétjéről a' Tavalyi Generale Consistorium' tartásakor némelyektől az a' Kérdés támasztatván, hogy mivel azonn ez a' Körülírás olvastatik: Sigillum orthodoxarum ecclesiarum Cisdanubianarum authenticum 1612., tehát talánn ez nem is ezt a' Transdanubiána, hanem a' Cisdanubiána vagy Pesthi Superintendentiát illetné, ennek a' Kérdésnek megfejtésére és a' homálynak felvilágosítására Fő-Tisztelendő Superintendens Úr egy beadott és felolvasott Irásábann deducálta, és eggynehány Eredeti és hiteles Párban lévő régibb Papi Diplomáknak előmutatásával, a' 17^{dik} Század' elejinn élt Superintendensek' tulajdon kézírásokbann tett és ide tartozó Jegyzéseikkel, a legrégibb, rész szerént kézírásbann, rész szerént nyomtatásbann álló Cánonokra és Jegyző-könyvekre való igazítással világosan bizonyította, hogy ez a' Petsét a' mi mostani Túl a' Dunai Superintendentiának' volt eleitől fogva. Köszönettel vette a' Consistórium ezen régi Ritkaságoknak Megszerzése és ezen Kérdésnek semmi kétséget fenn nem hagyó Megfejtése körül való gondoskodását a' Fő-Tiszteletű Superintendens Úrnak, Egyszer-smind, hogy ez az Irás Eredetikeppenn az Arkívomba tétessék, Párban pedig szóról szóra ide a' Protocollumba beiktattassék, meghagyatott. Melly így következik.*

Kiadás: LISZKAY 1877. 39–41. A szöveget erősen modernizálja, egyszerűsíti. Az 5. pont után a vége hiányzik.

Regesza: –

KÉPMELLÉKLET

1a. kép

Az 1612-es egyházkerületi pecsét viaszlenyomata Nagy Mihály 1822. május 31-én Révkomáromban kiállított papi diplomáján (DREL I. 24. f. 3.)

1b. kép

Az 1612-es egyházkerületi pecsét papírfelzetes lenyomata Almási András 1747. június 12-én Füreden kiállított papi diplomáján (DREL I. 24. f. 2.)

2. kép

A pápai református kollégium 1726-ban vésetett pecsétjének lenyomata Németh János 1822. évi szupplikációs könyvecskéjében (DREL I. 3. d. Főiskolai számlák, nyugták)

3. kép

A pápai református kollégium 1843-ban vésetett pecsétjének lenyomata Rácz Károly 1850/1851. évi szupplikációs könyvecskéjében (DREL I. 3. d. Főiskolai számlák, nyugták)

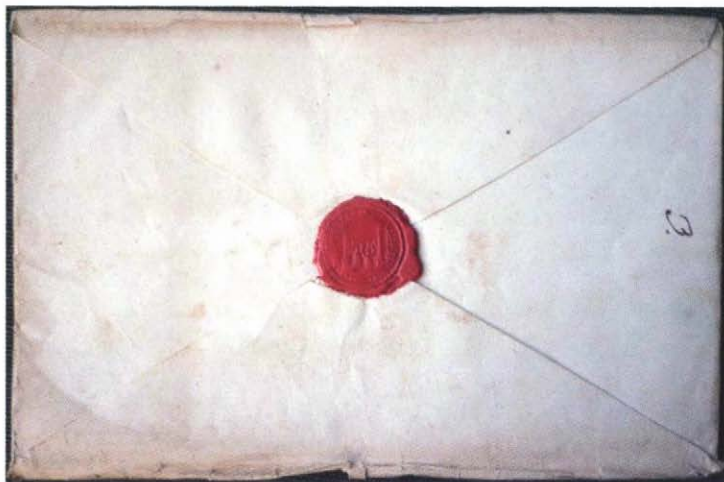
4. kép

Az 1849-es egyházkerületi pecsét lenyomata Nagy Mihály szuperintendens 1853. január 18-án kelt leveléről (DREL II. 197. b. VI. cs. 16. f. 1. sz.)

5. kép

Tóth Ferenc szuperintendens az 1612-es egyházkerületi pecsétet 1828. január 30-án kelt levele lezárására használja fel (DREL II. 217. b. 106. sz.)

6. kép

Nagy Mihály szuperintendens az 1612-es egyházkerületi pecsétet 1848. május 13-án kelt levele borítékjának lezárására használja fel (DREL II. 70. b. 168. cs. 3. sz.)

7. kép

Nagy Mihály szuperintendens az 1849-es egyházkerületi pecsétet 1853. november 5-én kelt levele lezárására használja fel (DREL II. 197. b. VI. cs. 16. f. 9. sz.)

8. kép

Az egyházkerület első festékes bélyegzője Pap Gábor szuperintendens 1878. január 16-án kelt levelén. (DREL 197. b. Szám nélkül; püspöki iktatószáma: 180/1878.)

9. kép

A püspöki hivatal első festékes bélyegzője egy 1878. április 26-án kelt levélen (DREL 197. b. Szám nélkül; püspöki iktatószáma: 1464/1878.)

10. kép

A püspöki hivatal népművészeti motívumokkal díszített, 1890-es évszámot viselő festékes bélyegzőjének lenyomata Pap Gábor szuperintendens 1892. október 28-án kelt levelén (DREL 197. b. 9/1892. sz.; püspöki iktatószáma: 13799/1892.)

11. kép

Az egyházkerület 1890-es évszámot viselő festékes bélyegzőjének lenyomata Gyalókay László püspöki titkár 1895. július 2-án kelt levelén (DREL 197. b. 178/1895. sz.)

12. kép

Az egyházkerület 1914-es évszámot viselő gumipecsétjének lenyomata Németh István püspök 1917. október 6-án kelt levelén (DREL 197. b. Szám nélkül; püspöki iktatószáma: 4668/1917.)

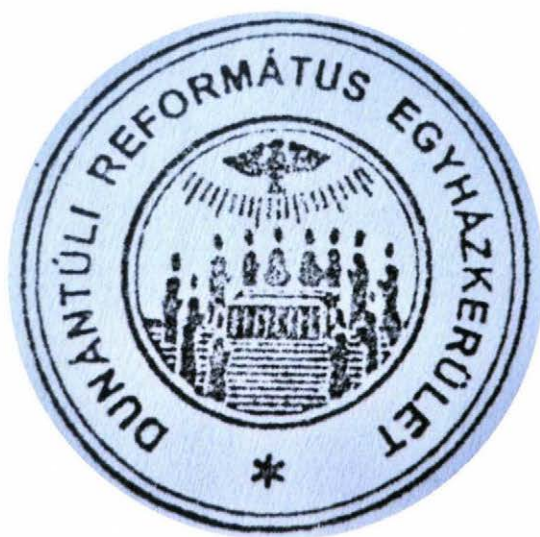
13. kép

Az egyházkerület 1947-ben készített gumipecsétjének lenyomata az egyházkerületi igazoló bizottság 1948. augusztus 9-én kelt iratán (DREL II. 70. b. 61/1948. sz.)

14. kép

Az egyházkerület 1991-ben készített gumipecsétjének lenyomata Márkus Mihály püspök 1991. november 14-én kelt levelén (DREL I. 1. v. 429/1991. sz.)

15. kép

Az egyházkerület 2007-ben készített gumipecsétjének lenyomata Kuti Csaba főgondnok és Márkus Mihály püspök 2007. február 20-án kelt levelén (DREL I. 1. v. 29/2007. sz.)

16. kép

Az egyházkerület 2009-ben készített gumipecsétjének lenyomata Huszár Pál főgondnok és Steinbach József püspök 2009. június 8-án kelt levelén (DREL I. 1. v. 63/2009. sz.)

17. kép

Az 1890-es években készült püspöki hivatali festékes bélyegző lenyomata Antal Gábor püspök 1897. október 4-én kelt levelén (DREL II. 197. b. Szám nélkül; egyházkerületi bírószági iktató-száma: 203–3/Kb. 1897. sz.)

18. kép

A püspöki hivatal 1907-es évszámot viselő festékes bélyegzőjének lenyomata Antal Gábor püspök 1913. március 1-én kelt levelén (DREL II. 217. b. 921/1913. sz.)

19. kép

A püspöki hivatal 1914-ben készített gumipecsétjének lenyomata Vass Vince püspöki titkár 1914. január 31-én kelt levelén (DREL II. 217. b. 224/1914. sz.)

20. kép

A püspöki hivatal 1924-ben készített gumipecsétjének lenyomata Antal Géza egyházkerületi főjegyző 1924. szeptember 7-én kelt levelén (DREL II. 70. b. 587/1924. sz.)

21. kép

A püspöki hivatal 1941-ben készített gumipecsétjének lenyomata Medgyasszay Vince püspök 1941. május 16-án kelt levelén (DREL II. 70. b. 544/1941. sz.)

22. kép

A püspöki hivatal 1947-ben készített gumipecsétjének lenyomata Győry Elemér püspök 1948. július 16-án kelt levelén (DREL II. 70. b. 543/1948. sz.)

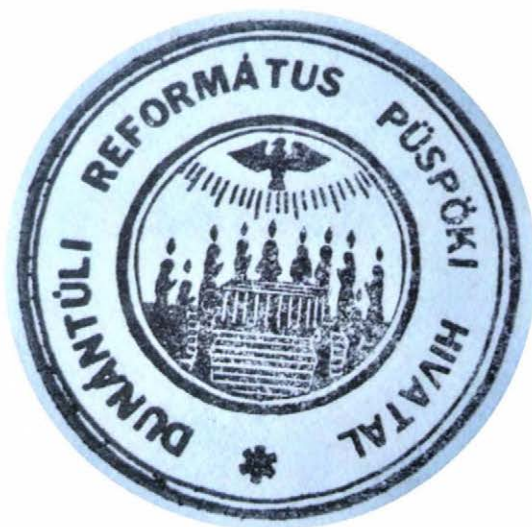
23. kép

A püspöki hivatal 1988-ig használt ábra nélküli gumipecsétjének lenyomata Nagy Tibor püspöki titkár 1964. december 15-én kelt levelén (DREL II. 104. b. 585/1964. sz.)

24. kép

A püspöki hivatal 1988-tól használt ábra nélküli gumipecsétjének lenyomata Kovách Attila püspök 1990. október 24-én kelt levelén (DREL I. 1. v. 487/1990. sz.)

25. kép

A püspöki hivatal 1991-ben készített gumipecsétjének lenyomata Nagy Lajos püspöki tanácsos 1991. november 15-én kelt levelén (DREL I. 1. v. 451/1991. sz.)

26. kép

A püspöki hivatal 2009-ben készített gumipecsétjének lenyomata Szakács Sándor megbízott püspöki titkár 2010. március 25-én kelt levelén (DREL I. 1. v. 48/2010. sz.)

FORRÁSOK ÉS SZAKIRODALOM

RÖVIDÍTÉSEK

AP	= Acta Papensia. A Pápai Református Gyűjtemények közleményei.
DREKK	= Dunántúli Református Egyházkerület Könyvtárának Kézirattára, Pápa
DREL	= Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára, Pápa
kgy.	= közgyűlés, közgyűlési
RMK	= Régi magyar könyvtár. Lásd: SZABÓ–HELLEBRANT 1879–1898.

A RÖVIDÍTVE KÖZÖLT IRODALOM JEGYZÉKE

1866/67. ért.	= Értesítés a dunántúli evangéliumi reformált egyházkerület pápai főtanodájáról az 1866/7-dik tanév végén. Szerk. nélkül. Pápa, 1867.
1877/78. ért.	= A pápai helvét hitvallású főiskola értesítője az 1877–78. tanévről. Szerk. nélkül. Pápa, 1878.
1884/85. ért.	= A dunántúli evangéliumi reformált egyházkerület pápai főiskolájának értesítője az 1884–1885-ik tanévről. Kiadta Baráth Ferenc. Pápa, 1885.
1888/89. ért.	= A dunántúli evangéliumi reformált egyházkerület pápai főiskolájának értesítője az 1888–1889-ik évről. Kiadta Németh István, Szilágyi József, Jády József. Pápa, 1889.
1891/92. ért.	= A dunántúli evangéliumi reformált egyházkerület pápai főiskolájának értesítője az 1891–1892-iki iskolai évről. Kiadta Tóth Dániel, Szilágyi József. Pápa, 1892.
1892/93. ért.	= A dunántúli evangéliumi reformált egyházkerület pápai főiskolájának értesítője az 1892–1893-ik iskolai évről. Kiadta Horváth József, Szilágyi József. Pápa, 1893.
1893/94. ért.	= A dunántúli evangéliumi reformált egyházkerület pápai főiskolájának értesítője az 1893–1894-ik iskolai évről. Kiadta Németh István, Szilágyi József. Pápa, 1894.

1894/95. ért.	= A dunántúli evangéliumi reformált egyházkerület pápai főiskolájának értesítője az 1894–1895-dik iskolai évről. Kiadta Kiss János, Kis Ernő. Pápa, 1895.
1895/96. ért.	= A dunántúli evangéliumi reformált egyházkerület pápai főiskolájának értesítője az 1895–1896-dik iskolai évről. Kiadta Horváth József, Kis Ernő. Pápa, 1896.
1898/99. ért.	= A dunántúli evangéliumi reformált egyházkerület pápai főiskolájának értesítője az 1898–1899-dik iskolai évről. Kiadta Horváth József, Kis Ernő. Pápa, 1899.
1899/1900. ért.	= A dunántúli evangéliumi reformált egyházkerület pápai főiskolájának értesítője az 1899–1900. iskolai évről. Kiadta Kis János, Kis Ernő. Pápa, 1900.
1917/18. ért.	= A dunántúli református egyházkerület pápai főiskolájának értesítője az 1917–18. iskolai évről. Kiadta Pongrácz József, Faragó János. Pápa, 1918.
1918/19. ért.	= A dunántúli református egyházkerület pápai főiskolájának értesítője az 1918–19. iskolai évről. Kiadta Pongrácz József, Faragó János. Pápa, 1920.
1926/27. ért.	= A dunántúli református egyházkerület pápai főiskolájának értesítője az 1926–27. iskolai évről. Kiadta Tóth Lajos, Faragó János. Pápa, 1927.
1928/29. ért.	= A dunántúli református egyházkerület pápai főiskolájának értesítője az 1928–29. iskolai évről. Kiadta Tóth Lajos, Faragó János. Pápa, 1929.
1929/30. ért.	= A dunántúli református egyházkerület pápai főiskolájának értesítője az 1929–30. iskolai évről. Kiadta Pongrácz József, Fejes Zsigmond. Pápa, 1930.
1934/35. ért.	= A dunántúli református egyházkerület pápai főiskolájának értesítője 1934–35. Kiadta Tóth Endre, Fejes Zsigmond. Pápa, 1935.
1935/36. ért.	= A dunántúli református egyházkerület pápai főiskolájának értesítője 1935–36. Kiadta Trócsányi Dezső, Fejes Zsigmond. Pápa, 1936.
1936/37. ért.	= A dunántúli református egyházkerület pápai főiskolájának értesítője 1936–37. Kiadta Tóth Lajos, Fejes Zsigmond. Pápa, 1937.
1937/38. ért.	= A dunántúli református egyházkerület pápai főiskolájának értesítője 1937–38. Kiadta Trócsányi Dezső, Fejes Zsigmond. Pápa, 1938.
1938/39. ért.	= A dunántúli református egyházkerület pápai főiskolájának évkönyve 1938–39. Kiadta Tóth Lajos, Fejes Zsigmond. Pápa, 1939.

1939/40. ért.	= A dunántúli református egyházkerület pápai főiskolájának évkönyve 1939–40. Kiadta Tóth Lajos, Fejes Zsigmond. Pápa, 1940.
1940/41. ért.	= A dunántúli református egyházkerület pápai főiskolájának évkönyve 1940–41. Kiadta Tóth Lajos, Fejes Zsigmond. Pápa, 1941.
1941/42. ért.	= A dunántúli református egyházkerület pápai főiskolájának évkönyve az 1941–42. tanévről. Kiadta Pongrácz József, Rab István. Pápa, 1942.
1942/43. ért.	= A dunántúli református egyházkerület pápai főiskolájának évkönyve az 1942–43. tanévről. Kiadta Pongrácz József, Rab István. Pápa, 1943.
1943/44. ért.	= A dunántúli református egyházkerület pápai főiskolájának évkönyve az 1943–44. iskolai évről. Kiadta Pongrácz József, Rab István. Pápa, 1944.
1945/46. ért.	= A dunántúli református egyházkerület pápai gimnáziumának évkönyve az 1945–46. iskolai évről. Kiadta Rab István. Pápa, 1946. (kézirat)
BAK 1997.	= BAK Borbála: Magyarország történeti topográfiája. Bp., 1997. (História könyvtár. Monográfiák 9/I.)
BARCSI 1900.	= BARCSI József: A természetrajzi múzeum katalógusa. In: 1899/1900. ért. 1–37.
BORSOS 1899.	= BORSOS István: A pápai evangéliumi reformált főiskola régiségtárának és történet-philologiai muzeumának katalógusa. In: 1898/99. ért. 1–57.
KACSÓH 1875.	= A Dunántúli evangéliumi reformált egyházkerület 1875. évi május 24, 25, 26, 27, 28. és 29-dik napjain szabad királyi Székes-Fehérvár városában tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. Kiadta Kacsóh Lajos. Pápa, 1875.
KÖBLÖS 2006.	= KÖBLÖS József: „Keservesen panaszkodni kényszerítettünk...” A pápai reformátusok küzdelmei a szabad vallásgyakorlatért a XVIII. század elején. = AP 2006/1–4. 1–94.
KÖBLÖS 2011.	= „Processus visitationis.” Torkos Jakab egyházlátogatása 1747-ben. Szerk. KÖBLÖS József. Pápa, 2011. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai. Forrásközlések 11.)
KÖVY 1987.	= KÖVY Zsolt: Az egyháztörténeti és egyházművészeti múzeum. A múzeum előtörténete. In: A Pápai Református Gyűjtemény. Szerk. Kövy Zsolt. Pápa, 1987. 103–107.

- LACKOVITS 1987. = S. LACKOVITS Emőke: A Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei múzeumának műtárgyai. In: A Pápai Református Gyűjtemény. Szerk. Kövy Zsolt. Pápa, 1987. 109–124.
- LISZKAY 1877. = LISZKAY József: Tóth Ferenc. In: Nagy papok életrajza. Írták: Liszkay József, Szeberényi Gusztáv, Győry Vilmos, Makkai Domokos, Bartók György. Bp., 1877. 1–86.
- MEZEI 2001. = MEZEI Zsolt: A Pápai Református Kollégium veszteségei a második világháborúban. = AP 2001/1–2. 97–116.
- MIKLÓS 1993. = MIKLÓS Dezső: Az első rendszeres magyar református egyháztörténet. (A gályarab Kocsi Csergő Bálint „Brevvis delineatio ecclesiarum reformatarum in Hungaria et Transylvania” c. műve 1677-ből.) H. n., é. n. [1993.]
- MOKOS 1901. = MOKOS Gyula: A hercegszőlősi kánonok. Bp., 1901.
- SZABÓ 1987. = SZABÓ György: A Dunántúli Református Egyházkerület Pápai Nagykönyvtárának története. In: A Pápai Református Gyűjtemény. Szerk. Kövy Zsolt. Pápa, 1987. 13–44.
- SZABÓ–HELLEBRANT 1879–1898. = SZABÓ Károly, HELLEBRANT Árpád: Régi magyar könyvtár. I–III. Bp., 1879–1898.
- TÓTH 1808. = TÓTH Ferenc: A ... túl a dunai ... református püspökök élete. Győr, 1808.
- THURY 1904. = THURY Etele: Pathai István, Kanizsai Pálfi János, Alvinczi Péter, Csátori György, Samarjai János, Csene Péter és Pécselyi Király Imre református papok levelei 1620–1636. In: Magyar protestáns egyháztörténeti adattár III. Szerk. Stromp László. Bp. 1904. 40–81.
- THURY 1998. = THURY Etele: A Dunántúli Református Egyházkerület története. I–II. Pozsony, 1998². (Csallóközi Kiskönyvtár)
- VÁLYI 1878a. = A dunántúli helvét hitvallású egyházkerület 1878. év június 16. s következő napjain Veszprém mezővárosában tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. Kiadta Vályi Lajos. Pápa, 1878.
- VÁLYI 1878b. = A dunántúli helvét hitvallású egyházkerület 1878. év október hó 20. s következő napjain Rév-Komárom szabad királyi városában tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. Kiadta Vályi Lajos. Pápa, 1878.

SUMMARY

JÓZSEF KÖBLÖS

The seals of the Transdanubian Reformed Superintendence (1612–2012)

The Transdanubian Reformed Superintendence had a seal made in its year of foundation, in 1612. The circular seal which is 3 cms in diameter describes the scene of Pentecost. Between two columns in the foreground the Apostles can be seen in kneeling position with a burst of flame above their head each. The ground is covered with squared stones, and in the distance two more columns can be made out. At the top of the picture the Holy Spirit floats in the shape of a pigeon, and several smaller burst of flames fall radiately from the semicircle. The legend of the seal in Latin language: *Sigill[um] orthodox[arum] (!) eccles[iarum] Cisdanub[ianarum] authent[icum] 1612.*

The Superintendence sealed its official documents using this seal until 1849. Then it was exchanged with a seal with Hungarian legend and used till the 1870s.

The seals with ink used later had the symbols of the Pentecostal scenes. The author has examined these changes till our times.